

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Інститут гуманітарних і соціальних наук

Кафедра соціології та соціальної роботи

Анастасія МАГАРСЬКА

**ПЕНСІЙНА СИСТЕМА ТА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЛЮДЕЙ
ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ**

**PENSION SYSTEM AND SOCIAL SUPPORT FOR THE ELDERLY IN
UKRAINE**

Бакалаврська кваліфікаційна робота за освітньою програмою

«Соціальне забезпечення»

Спеціальності 232 – Соціальне забезпечення

Науковий керівник:

Шаповалова Тетяна Вікторівна

Львів – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ	7
1.1. Поняття, сутність та роль пенсійної системи в соціальному забезпеченні населення	7
1.2. Основні принципи та моделі пенсійного забезпечення: світовий досвід і особливості в Україні	11
1.3. Соціальний захист людей похилого віку як елемент соціальної політики держави	17
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ	26
2.1. Структура та функціонування пенсійної системи України	26
2.2. Аналіз проблем пенсійного забезпечення людей похилого віку в Україні	32
2.3. Державні та недержавні механізми соціальної підтримки літніх людей	37
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ.....	45
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Пенсійна система є ключовим елементом соціального забезпечення населення, що покликана гарантувати гідний рівень життя людям похилого віку. В Україні питання пенсійного забезпечення та соціальної підтримки літніх людей є особливо важливими через демографічні виклики, економічну нестабільність та необхідність адаптації системи соціального захисту до сучасних умов. З огляду на світовий досвід та європейські інтеграційні прагнення України, реформування пенсійної системи є однією з пріоритетних задач державної політики.

Навантаження на працездатне населення з боку осіб віком понад 65 років продовжує зростати, попри загальне зменшення кількості пенсіонерів (Галушко, 2023). Повномасштабна війна пришвидшила ці зміни, спричинивши зрушення у віковій структурі населення через вимушену міграцію людей працездатного віку та підвищену смертність, пов'язану з бойовими діями. Крім того, виникають нові виклики для системи соціального захисту, зокрема в контексті пенсійного забезпечення ветеранів та їхніх родин. У разі реалізації певних сценаріїв можна очікувати збільшення кількості пенсійних виплат військовослужбовцям, особам, які втратили годувальника, а також людям з інвалідністю. Це, своєю чергою, призведе до додаткового фінансового навантаження на Пенсійний фонд у найближчому майбутньому.

Сучасні виклики, з якими стикається система соціального захисту населення в Україні, потребують негайного визначення стратегічних напрямів розвитку пенсійної системи та конкретних кроків уже сьогодні. Одним із ключових напрямів є запровадження накопичувального пенсійного страхування, що має стати дієвим механізмом для забезпечення достойного рівня життя людей у поважному віці. Водночас, процес реформування пенсійної системи ускладнюється складними суспільно-політичними й соціально-економічними умовами, в яких він має відбуватися.

Науковими дослідженнями сучасного стану соціальної підтримки людей похилого віку займалися такі вчені, як І.А. Войналович (2024), Г.С. Лопушняк

(2024), Г.І. Писаревська (2024), О.В. Рудик (2024), О. Черেб'яко (2020), Л.І.Шалієвська (2020).

Питанням теоретичного й практичного розвитку системи пенсійного забезпечення присвячено низку наукових праць українських дослідників, зокрема В. Базилевича, Е. Лібанової, Г. Назарової, Р. Пікус, В. Скуратівського, Б. Сташківа, Н. Ткаченко, В. Толуб'яка та інших. Проте загострення наявних проблем, спричинене сукупністю об'єктивних факторів, зумовлює необхідність подальших наукових досліджень і чіткого окреслення напрямів розвитку пенсійної системи в Україні.

Науковими дослідженнями сучасного стану соціального захисту та допомоги населення займалися такі вчені, як В.В. Андрійв, І.О. Галушко, Ю.В.Горемикіна (2017), Т.Я. Грень (2022), В.Л. Костюк (2017) та інші. Соціальна політика для конкретних груп населення повинна сприяти загальному благополуччю і підвищенню рівня довіри до уряду. У той же час її ефективність та фінансове забезпечення потребує подальшого наукового обґрунтування та вдосконалення.

Аналіз досліджень проблеми соціальної підтримки людей похилого віку та стрімкі зміни в економіці в Україні, які пов'язані з війною та кризою залишається актуальним подальше вивчення можливості модернізації пенсійної системи у відповідності до європейських стандартів соціального захисту, запровадженням сучасних підходів до фінансування та управління пенсійними фондами, а також забезпеченням стабільного функціонування системи в умовах глобальних економічних і соціальних викликів. Пенсійна система є важливим елементом соціальної політики держави, від ефективності якої залежить фінансова безпека літніх людей, соціальна справедливість і економічна стійкість країни.

Аналіз проблеми та актуальність дослідження дозволяє сформулювати **дослідницьке запитання**: Які основні проблеми, що стоять перед пенсійною системою України, впливають на рівень життя людей похилого віку, і які стратегії можуть допомогти їх вирішити?

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи: Пенсійна система та соціальна підтримка людей похилого віку в Україні.

Основною метою даної роботи є аналіз сучасного стану пенсійної системи та соціальної підтримки людей похилого віку в Україні, визначення ключових проблем та розробка рекомендацій щодо їх вирішення.

Для вирішення поставлених цілей належить вирішити такі **завдання**:

1. розкрити поняття, сутність та роль пенсійної системи в соціальному забезпеченні населення;
2. узагальнити основні принципи та моделі пенсійного забезпечення: світовий досвід і особливості в Україні;
3. розкрити соціальний захист людей похилого віку як елемент соціальної політики держави;
4. навести структуру та функціонування пенсійної системи України;
5. систематизувати проблеми пенсійного забезпечення людей похилого віку в Україні;
6. оцінити державні та недержавні механізми соціальної підтримки літніх людей;
7. обґрунтувати перспективи реформування пенсійної системи та вдосконалення соціальної підтримки людей похилого віку в Україні.

Об'єктом дослідження є пенсійна система України та система соціальної підтримки людей похилого віку.

Предмет дослідження – механізми пенсійного забезпечення та соціального захисту літніх людей, їх вплив на якість життя громадян.

Гіпотеза дослідження: якщо в Україні буде впроваджено комплексну реформу пенсійної системи, яка поєднуватиме солідарний і накопичувальний рівні пенсійного забезпечення з урахуванням європейського досвіду та сучасних демографічних викликів, то це сприятиме підвищенню рівня соціальної захищеності людей похилого віку, зниженню фінансового навантаження на Пенсійний фонд і забезпеченню довгострокової економічної стабільності системи соціального захисту в державі.

Методи дослідження. У процесі написання роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз (для детального розгляду окремих елементів пенсійної системи, її принципів, моделей) та синтез (для узагальнення отриманих даних та формування цілісного уявлення про функціонування системи в сучасних умовах), порівняльний метод (для зіставлення української пенсійної системи з міжнародними моделями, визначення спільних рис та відмінностей), статистичний аналіз (для вивчення динаміки пенсійного навантаження, кількісних показників пенсіонерів, структури виплат, демографічних змін), метод системного підходу (для розгляду пенсійної системи як елемента загальної системи соціального захисту населення) та прогнозування (для оцінки майбутніх тенденцій у розвитку пенсійного забезпечення, можливих ризиків і перспектив).

Джерелами інформації для даного дослідження стали офіційні звіти Пенсійного фонду України, результати соціологічних та економічних досліджень, аналітичні матеріали, наукові праці, а також дані, отримані з офіційних веб-сайтів державних і місцевих органів влади України.

Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, основний текст при цьому становить 67 сторінок комп'ютерного набору, у тому числі 8 таблиць і 15 рисунків. Список використаних джерел складається із 40 найменувань і представлений на 5 сторінках, а також 3 додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

1.1. Поняття, сутність та роль пенсійної системи в соціальному забезпеченні населення

Пенсійне забезпечення є ключовим елементом системи соціального забезпечення населення. Воно виступає як важлива складова соціальної політики держави та охоплює сукупність механізмів, спрямованих на задоволення матеріальних потреб громадян, які мають право на пенсійні виплати згідно з чинним законодавством (Лопушняк, 2024).

Під видами соціального забезпечення зазвичай розуміють конкретні способи надання соціальних благ або механізми, за допомогою яких держава допомагає особі у задоволенні певних життєвих потреб. Іноді цю категорію також позначають терміном «форми соціального забезпечення». Кількість таких способів відповідає кількості соціально значущих потреб, що мають бути забезпечені за рахунок суспільних фондів споживання. Водночас деякі з них мають спільні ознаки, що дозволяє об'єднувати їх у певні групи як окремі види соціального забезпечення (Сташків, 2018).

Соціальний захист населення є одним із ключових елементів соціальної політики будь-якої розвиненої держави. За умов складної макроекономічної ситуації та уповільнення економічного зростання збільшується рівень соціальної напруги та проблем у суспільстві. Ефективно протидіяти цим викликам здатне лише суспільство, в якому функціонує дієва та стабільна система соціального захисту.

У цьому контексті пенсійне забезпечення виступає як важливий компонент реалізації соціальної функції держави, а також як система заходів, спрямованих на задоволення матеріальних потреб окремих категорій громадян, які відповідно до законодавства мають право на пенсію. Для непрацездатних осіб пенсія часто є основним – а в багатьох випадках і єдиним

– джерелом засобів до існування, що підкреслює її значущість як гарантії матеріальної підтримки (Васильчак, Жидяк, Лояк, 2018).

Ефективне функціонування пенсійної системи є одним із ключових пріоритетів кожної держави, адже від нього залежить соціальна стабільність та добробут значної частини населення. Проте сучасний стан пенсійного забезпечення в Україні не здатний повною мірою протистояти численним економічним і демографічним викликам.

Традиційно пенсія (від лат. «pensio» – платіж) розглядається як засіб матеріального забезпечення непрацездатних осіб з урахуванням соціальних факторів. Вона є головним джерелом доходу для тих, хто не може працювати (Зеленко, 2023).

Деякі науковці вважають пенсію безоплатною та безеквівалентною виплатою, схожою на аліменти. Однак той факт, що працівники роблять внески до Пенсійного фонду, а розмір пенсії залежить від їхнього заробітку та трудового стажу, свідчить про те, що трудова (страхова) пенсія не є суто аліментарною. Вона має певний еквівалентний характер і частково є платною. Держава ж гарантує лише мінімальний рівень пенсійного забезпечення в межах встановлених соціальних стандартів, тобто на рівні прожиткового мінімуму.

Пенсійна система ґрунтується на двох головних принципах: гарантії мінімального забезпечення та відповідності пенсії трудовому внеску людини. Це визначає її подвійний характер. Розуміння цієї подвійності є важливим для вирішення соціальних питань. З одного боку, людина, яка все життя працювала, повинна мати гідний рівень життя на пенсії. Наприклад, професор після виходу на пенсію має отримувати достатню винагороду відповідно до свого трудового внеску. Водночас ніхто не повинен опинитися у злиднях, оскільки це суперечить гуманним засадам суспільства. Саме тому держава, як гарант соціальних прав, зобов'язана забезпечити мінімальний рівень життя для тих, хто не заробив на пенсію, шляхом надання державної допомоги за рахунок бюджету.

У більшості країн світу, включаючи Україну, пенсійне забезпечення розглядається як одна з конституційних гарантій держави щодо матеріальної підтримки громадян. Воно реалізується у формі щомісячних грошових виплат – пенсій, що призначаються у зв'язку з настанням певних життєвих обставин, таких як старість, інвалідність або втрата годувальника. Виплати здійснюються в розмірах, не нижчих за прожитковий мінімум, установленим законодавством.

Згідно з Конституцією України, кожен громадянин має право на соціальний захист, що включає забезпечення у випадках повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, безробіття з незалежних від особи причин, у разі втрати годувальника або настання старості. Реалізація цього права гарантується системою загальнообов'язкового державного соціального страхування, яка фінансується за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, організацій, а також за рахунок бюджетних коштів та інших джерел.

Крім того, держава забезпечує функціонування мережі державних, комунальних і приватних закладів, що надають послуги з догляду за непрацездатними. Пенсійні виплати та інші форми соціальної допомоги мають гарантувати гідний рівень життя, що не може бути нижчим за встановлений прожитковий мінімум (Якимів, 2003).

Головною метою пенсійної страхувальної системи є забезпечення належного рівня добробуту громадян, які досягли пенсійного віку та набули статусу пенсіонерів. У зв'язку з цим система має виконувати низку ключових функцій, зокрема (Зеленко, 2023):

- створення та належне функціонування спеціалізованих страхових інституцій (пенсійних фондів);
- акумулювання необхідних фінансових ресурсів у цих фондах шляхом сплати внесків страхувальниками на користь осіб, які підлягають захисту від страхових ризиків;

- забезпечення цільового використання, збереження та ефективного відтворення пенсійних коштів;
- справедливий розподіл коштів між застрахованими особами у випадку настання страхового випадку через здійснення пенсійних виплат;
- врегулювання правовідносин між усіма учасниками пенсійного страхування.

Отже, сутність пенсійної системи полягає в організації механізму збору та розподілу фінансових ресурсів, необхідних для виплати пенсій. Вона базується на таких принципах:

1. Солідарність поколінь – працююче населення сплачує внески, з яких фінансуються виплати нинішнім пенсіонерам.
2. Накопичувальний принцип – кожен працівник відкладає частину доходу на особистий пенсійний рахунок, формуючи капітал для майбутніх виплат.
3. Державне регулювання та соціальна справедливість – визначення мінімальних гарантій для всіх категорій громадян, незалежно від рівня доходу.
4. Фінансова стійкість – забезпечення довготривалого функціонування системи без загроз дефіциту пенсійного фонду.

Пенсійна система виконує важливі соціальні функції (Лопушняк, 2024):

1. Соціальна підтримка – гарантує громадянам засоби для життя після виходу на пенсію.
2. Економічна стабільність – сприяє зменшенню рівня бідності серед літніх людей, забезпечуючи їм стабільний дохід.
3. Мотивація до легальної зайнятості – стимулює громадян до офіційного працевлаштування та сплати страхових внесків.
4. Формування національного капіталу – накопичувальні пенсійні фонди можуть інвестувати кошти в економіку країни.

З огляду на демографічні та економічні виклики, ефективність пенсійної системи потребує постійного вдосконалення, збалансування між інтересами

працюючих і пенсіонерів, а також адаптації до сучасних соціально-економічних умов.

Основними проблемами залишаються високий рівень тіньової зайнятості, що обмежує надходження до Пенсійного фонду, нестача високооплачуваних робочих місць, що призводить до недостатніх відрахувань, а також активна еміграція працездатного населення, яка поглиблює дефіцит робочої сили. Крім того, зростаючий розрив між доходами працівників і пенсіонерів порушує принцип соціальної справедливості (Галушко, 2023).

Отже, пенсійна система – це сукупність державних і недержавних механізмів, спрямованих на забезпечення громадян матеріальними ресурсами після досягнення певного віку, втрати працездатності або в інших випадках, передбачених законодавством. Вона є ключовим елементом системи соціального захисту населення та забезпечує фінансову стабільність осіб, які завершили активну трудову діяльність.

1.2. Основні принципи та моделі пенсійного забезпечення: світовий досвід і особливості в Україні

Устрій пенсійної системи України базується на нормативно-правових актах і ключових засадах, що гарантують її ефективну роботу. Основними принципами пенсійного забезпечення є: соціальний захист громадян, обов'язковість участі у системі, державне регулювання, дотримання справедливості та рівності, а також забезпечення фінансової стійкості (Писаревська).

Найбільш повний перелік принципів пенсійного забезпечення надає Сокурєнко (2020):

1. Принцип загальності – право на пенсію мають усі громадяни без жодної дискримінації за расовими, статевими, політичними, релігійними, етнічними, соціальними чи іншими ознаками.

2. Принцип доступності – умови для набуття права на пенсію мають бути зрозумілими й досяжними.

3. Принцип багаторівневості – система охоплює як державне обов’язкове, так і добровільне недержавне пенсійне забезпечення.
4. Принцип диференціації – умови та розміри пенсій можуть відрізнятися залежно від трудового стажу, умов праці та інших чинників.
5. Принцип свободи вибору – особа, яка має право на декілька видів пенсій, може самостійно обрати той, що найбільше відповідає її потребам.
6. Принцип мінімального рівня забезпечення – розмір пенсії не може бути нижчим за прожитковий мінімум.
7. Принцип страхування – право на пенсію мають особи, що беруть участь у системі державного або недержавного пенсійного страхування.
8. Принцип фінансування через цільові фонди – пенсійні виплати здійснюються з чітко визначених фінансових джерел.
9. Принцип правового захисту – держава зобов’язана гарантувати та охороняти пенсійні права громадян, закріплені в Конституції України та інших нормативних актах.

Зростання рівня доходів населення у високорозвинених європейських країнах спричинило підвищення середньої тривалості життя, що, своєю чергою, висунуло питання пенсійного забезпечення на новий рівень. У багатьох державах пенсійні фонди нині керують значними фінансовими ресурсами, які впливають не лише на добробут пенсіонерів, а й на загальний економічний розвиток і соціально-економічну ситуацію.

Практично всі країни світу мають власні пенсійні системи, проте вони суттєво різняться залежно від економічних умов, політичного устрою, співвідношення ролей державного та приватного секторів, а також національних традицій. Через це не існує єдиного універсального підходу до проведення пенсійних реформ, і кожна країна обирає свій шлях розвитку пенсійної системи відповідно до власних реалій та потреб (Зеленко, 2023).

У різних країнах широко застосовуються дві основні моделі системи соціального захисту: «бісмарківська» та «бевериджська». Вони є частиною

загальної системи соціального забезпечення, до якої входить і пенсійна система (Грушецький, Стангрет, 2024).

«Бісмарківська» модель базується на принципі обов'язкових внесків працівників упродовж їхньої трудової діяльності, що дозволяє гарантувати соціальний захист і пенсійні виплати в майбутньому. Вона передбачає прямий зв'язок між трудовою активністю людини та рівнем її пенсійного забезпечення.

«Бісмарківська» модель пенсійного забезпечення встановлює тісний взаємозв'язок між рівнем соціального захисту, розміром соціальних виплат та тривалістю професійної діяльності людини. У цій системі соціальні права та пенсійне забезпечення безпосередньо залежать від обов'язкових внесків, які працівник сплачує протягом своєї трудової діяльності. Держава, виконуючи регуляторну функцію, створює умови для працюючих і гарантує збереження їхніх внесків.

За цією моделлю працівники зобов'язані відраховувати певну частину свого доходу до пенсійного фонду, з якого у майбутньому фінансуватимуться пенсійні виплати після досягнення пенсійного віку. Внески та виплати в цій системі чітко регламентовані й залежать від трудового стажу та суми внесених коштів. Державні органи контролюють стабільність і ефективність пенсійної системи, впроваджують політику, спрямовану на її належне функціонування та забезпечення достатнього рівня пенсійних виплат у майбутньому.

На противагу цьому, «бевериджська» модель орієнтована на забезпечення мінімального соціального захисту для всіх громадян, незалежно від їхнього трудового стажу чи статусу на ринку праці. Вона гарантує мінімальну пенсію кожному, хто досяг пенсійного віку або має певні соціальні потреби.

Кожна з цих моделей має свої переваги та недоліки, а їх застосування залежить від економічних, соціальних і політичних умов у конкретній країні. Вибір моделі соціального захисту визначає загальні принципи організації

пенсійної системи, її фінансування та механізми підтримки громадян на різних етапах їхнього життя.

У країнах, що дотримуються «бісмарківської» моделі, пенсійна система базується на обов'язкових внесках працівників, що забезпечує стабільність виплат і стимулює офіційне працевлаштування. Натомість у країнах із «бевериджською» моделлю основна увага приділяється рівності та соціальній підтримці всіх громадян, незалежно від їхньої трудової діяльності, що дає змогу уникнути бідності серед літніх людей.

Таким чином, вибір моделі соціального захисту безпосередньо впливає на принципи функціонування пенсійної системи та визначає доступ громадян до пенсійних виплат.

Особливості моделей пенсійного забезпечення деяких країн світу представимо у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Особливості пенсійних систем провідних країн світу (Грушецький, Стангрет, 2024)

Країна	Особливості солідарної системи	Особливості накопичувальної системи
Німеччина	Обов'язкові внески роботодавців і працівників, пенсії залежать від стажу та заробітку.	Добровільні або корпоративні пенсійні фонди, державні стимули для накопичень.
США	Соціальне забезпечення (Social Security), фінансується податками з зарплат.	IRA – приватні пенсійні рахунки, податкові пільги.
Франція	Висока частка державного фінансування, пенсійний вік – 62-64 роки.	Обов'язкові професійні пенсійні фонди, додаткові добровільні внески.
Велика Британія	Базова державна пенсія, фінансується через National Insurance.	Автоматична участь у приватних пенсійних схемах, податкові пільги.
Швеція	Нотіональна система рахунків (NDC), пенсії залежать від внесків.	Приватні пенсійні фонди, інвестиційні можливості для громадян.

Як видно із таблиці 1.1., у багатьох ефективних пенсійних системах ключову роль відіграє потужна накопичувальна складова, до якої як працівники, так і роботодавці зазвичай роблять внески у рівних частинах. Це

дає змогу створювати пенсійні заощадження, що гарантують фінансову стабільність майбутніх виплат.

Спільна участь роботодавців і працівників у фінансуванні пенсійної системи є важливим чинником її стійкості. Внески роботодавців забезпечують стабільне наповнення пенсійних фондів, тоді як внески працівників формують їхні особисті накопичення та додаткове джерело фінансування.

Такий підхід дозволяє розподілити відповідальність за пенсійне забезпечення між сторонами, зменшуючи фінансове навантаження на кожну з них. Крім того, участь обох сторін сприяє збільшенню рівня пенсійних виплат і підвищенню ефективності управління пенсійними фондами.

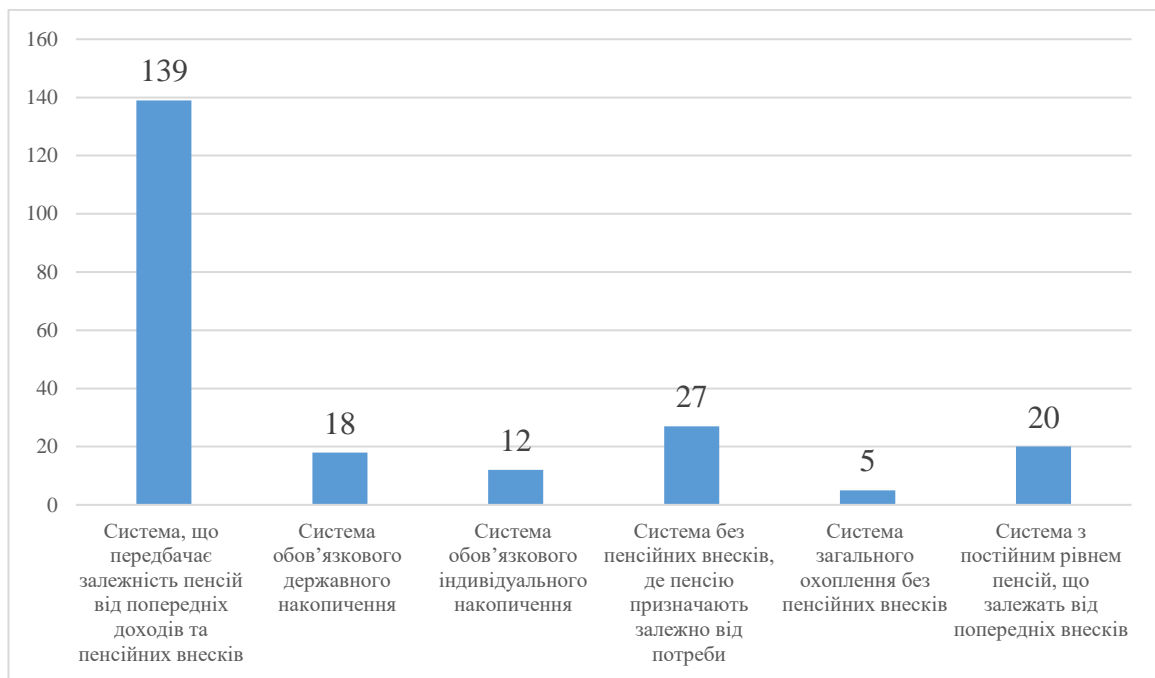

Рис. 1.1. Кількість країн світу за системами пенсійного забезпечення (Якимів, 2003)

Зазначимо, що пенсійні системи існують у 221 країні світу, проте в шести з них взагалі відсутня державна система пенсійного забезпечення. У більшості країн розмір пенсії залежить від пенсійних внесків, сплачених протягом трудової діяльності. У 30 країнах діє накопичувальна пенсійна

система, тоді як у 139-ти запроваджена солідарна система, до якої належить і пенсійна система України (Зеленко, 2023).

Отже, світові моделі пенсійного забезпечення поділяються на:

1. Розподільча (солідарна) система – працюючі громадяни сплачують внески, з яких фінансуються виплати нинішнім пенсіонерам. Приклад: Німеччина, Франція.

2. Накопичувальна система – громадяни відкладають власні кошти на особисті пенсійні рахунки, які інвестуються у фінансові ринки. Приклад: Чилі, США.

3. Змішана система – поєднує елементи як солідарної, так і накопичувальної систем. Приклад: Швеція, Польща.

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів (Галушко, 2023):

Перший рівень – солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка працює на принципах солідарності та субсидування. Пенсійні виплати та соціальні послуги фінансуються за рахунок Пенсійного фонду відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування».

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, що передбачає акумулювання внесків застрахованих осіб у Накопичувальному фонді. Ці кошти використовуються для фінансування страхових договорів довічних пенсій і разових виплат.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що функціонує на добровільних засадах. Вона передбачає участь громадян, роботодавців і їх об’єднань у формуванні пенсійних накопичень для отримання пенсійних виплат згідно із законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Пенсійна реформа, розпочата у 2004 році, так і не була завершена у вигляді повноцінного впровадження всіх трьох рівнів системи, що створює

серйозний виклик для держави у забезпеченні права громадян на гідну старість.

Основою пенсійного забезпечення в Україні залишається солідарна система, яка ґрунтується на принципі соціальної солідарності: виплати нинішнім пенсіонерам фінансуються за рахунок страхових внесків працюючого населення. Така модель підвищує вразливість пенсійної системи до змін у демографічній ситуації та стану ринку праці.

Незважаючи на запровадження багаторівневої моделі, пенсійна система України стикається з такими проблемами, як демографічна криза, низький рівень відрахувань та дефіцит Пенсійного фонду. У зв'язку з цим реформування системи залишається актуальним питанням для забезпечення її стабільності та ефективності.

1.3. Соціальний захист людей похилого віку як елемент соціальної політики держави

Соціальний захист людей похилого віку є важливою складовою соціальної політики держави, спрямованою на забезпечення гідного рівня життя, соціальної безпеки та підтримки цієї категорії населення. Демографічні зміни, такі як старіння населення, вимагають розробки ефективних механізмів захисту, адаптованих до потреб літніх людей.

Розглядаючи сутність соціальної захищеності в Україні, слід відзначити широкий спектр різних авторських підходів до його трактування.

Під терміном «соціальний захист» варто розуміти своєрідний комплекс заходів суспільно-економічного характеру, які мають на меті забезпечення матеріального захисту суспільства від результатів соціальних ризиків (захворювання, непрацездатність, старість, втрата роботи та годувальника, нещасний випадок у виробничому процесі тощо) (Горемікіна, 2017).

Соціальний захист - сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, реалізація яких забезпечується державними соціальними інститутами та установами чи приватними

організаціями у неформальний спосіб з метою створення умов для підтримки життєзабезпечення та діяльного існування різних соціальних верств і груп населення (передусім, соціально вразливих) та які реалізуються за умов наднаціонального перерозподілу доходів (Тарасов, Філіпішина., 2023).

Наразі в Україні відсутній єдиний нормативний акт, який би охоплював усі аспекти соціального захисту населення. Соціальне забезпечення розглядається як система державних заходів, спрямованих на надання матеріальної допомоги з метою компенсації, зменшення або запобігання негативному впливу соціальних ризиків на осіб, які через незалежні від них обставини не мають достатніх засобів для існування (Бондар, 2021).

В Україні питання соціального захисту населення регулюються великою кількістю нормативно-правових актів різного рівня, включаючи понад 150 законів, сотні постанов Кабінету Міністрів України та більше тисячі відомчих і міжвідомчих наказів та розпоряджень.

Серед ключових законодавчих актів, що формують правову базу соціального захисту, варто виділити такі закони: «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям»; «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»; «Про соціальні послуги» та інші.

Право на соціальний захист є фундаментальним і гарантується системою загальнообов'язкового державного соціального страхування, яка фінансується за рахунок внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел (Горемикіна, 2017). Гарантуючи на конституційному рівні право кожного громадянина на соціальний захист, держава втілює принципи, закріплені у статті 24 Конституції України, відповідно до яких усі громадяни користуються рівними правами та свободами. Жодні привілеї чи обмеження не допускаються за расовими, національними, мовними, релігійними, політичними, соціальними, статевими, майновими чи іншими ознаками.

Отже, соціальна захищеність – це система державних, правових, економічних і соціальних заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня

життя населення, зменшення соціальної нерівності та підтримку вразливих категорій громадян. Вона включає механізми соціального страхування, державної допомоги, соціального обслуговування та правового захисту громадян.

Таким чином, не доцільно використовувати поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» як синоніми, оскільки «соціальний захист» є більш ширшим поняттям і може включати в себе «соціальне забезпечення». Соціальний захист є інструментом, за допомогою якого досягається соціальна захищеність населення.

Таблиця 1.2

Основні принципи соціальної захищеності (складено автором)

Принцип	Характеристика
Законність і правова визначеність	Соціальні гарантії мають бути закріплені на законодавчому рівні, що забезпечує їх стабільність і обов'язковість виконання.
Доступність і рівноправність	Усі громадяни повинні мати рівний доступ до соціального захисту незалежно від статі, віку, національності, соціального статусу тощо.
Справедливість і адресність	Допомога повинна надаватися в першу чергу тим, хто її найбільше потребує – малозабезпеченим, людям з інвалідністю, пенсіонерам, безробітним тощо.
Комплексність	Соціальна захищеність охоплює різні аспекти життя: економічну, медичну, освітню, правову допомогу тощо.
Державне та громадське партнерство	Соціальна політика реалізується не лише державними органами, а й громадськими, благодійними та міжнародними організаціями
Стійкість і прогнозованість	Соціальні гарантії повинні бути стабільними та передбачуваними, щоб люди могли розраховувати на підтримку у складних життєвих ситуаціях.
Орієнтація на активну соціальну політику	Політика соціального захисту має не лише надавати допомогу, а й сприяти розвитку особистості, професійній реабілітації та підвищенню рівня життя.

Основна мета соціальної захищеності – гарантування кожній людині доступу до основних життєвих благ, таких як житло, освіта, охорона здоров'я, соціальні виплати та правова підтримка.

Таким чином, принципи соціальної захищеності безпосередньо трансформують загальнолюдські цінності у правові норми, що, у свою чергу, забезпечує їхню реалізацію в житті окремої людини, суспільства та держави.

Це сприяє створенню безпечних соціальних умов і зменшенню негативного впливу соціальних ризиків на їхнє існування.

Соціальна захищеність є важливим інструментом забезпечення справедливості та соціальної стабільності в суспільстві. Вона дозволяє підтримувати найбільш вразливі верстви населення та сприяє загальному добробуту. Ефективна система соціального захисту базується на дотриманні ключових принципів, що гарантують її справедливість, доступність та результативність.

Соціальний захист населення реалізується через систему механізмів, що забезпечують допомогу громадянам у разі життєвих труднощів. До таких механізмів належать соціальне страхування, державна соціальна допомога, соціальне обслуговування та правовий захист.

На рис. 1.2. представлені компоненти соціальної допомоги.

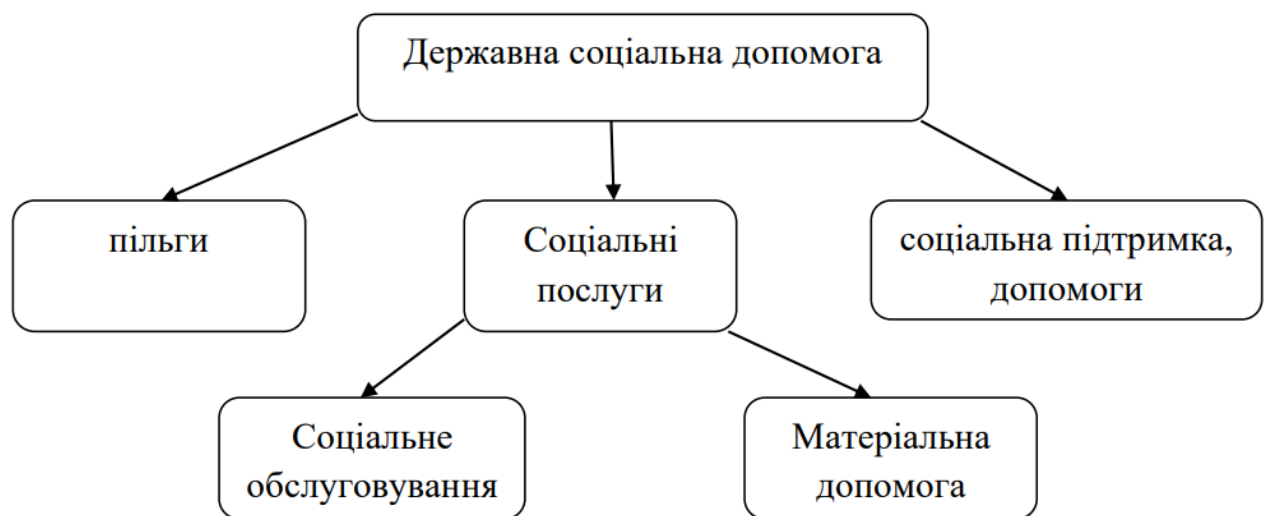

Рис. 1.2. Види соціального допомоги в Україні (складено автором)

Відповідно до статті 2 Закону України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII, надання соціальних послуг спрямоване на запобігання складним життєвим обставинам, їх подолання та мінімізацію негативних наслідків таких обставин. Цей Закон визначає організаційні та правові засади надання соціальних послуг, які служать інструментом

забезпечення прав та підтримки осіб і сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Система соціального захисту для певних категорій населення ґрунтується на установлених нормах державних соціальних стандартів і нормативів, а також державних соціальних гарантій. Державні соціальні стандарти представляють собою визначені законами та іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс. Ці стандарти служать основою для визначення рівнів основних державних соціальних гарантій (Зеленко, 2023).

Соціальні норми і нормативи охоплюють показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, а також забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами.

Розміри ключових соціальних гарантій – зокрема мінімальної заробітної плати, пенсії за віком, неоподаткованого мінімуму доходів, державної соціальної допомоги та інших виплат – встановлюються з урахуванням соціальних стандартів. Ці стандарти є обов'язковими орієнтирами при формуванні програм економічного та соціального розвитку держави.

Одним з основних державних соціальних стандартів є прожитковий мінімум, який законодавчо визначений. Цей стандарт є основою для встановлення державних соціальних гарантій та стандартів у різних сферах, таких як доходи населення, житлово-комунальне обслуговування, побутові послуги, соціально-культурне обслуговування, охорона здоров'я та освіта (Тарасов, Філіпішина, 2023).

Ще однією складовою соціального захисту в Україні є система соціального страхування, що базується на єдиному соціальному внеску, який сплачують роботодавці за своїх працівників та приватні підприємці, зареєстровані на спрощеній системі оподаткування. Ця система включає кілька видів обов'язкового державного соціального страхування:

1. Соціальне страхування, яке охоплює страхування від хвороби та нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.
2. Страхування на випадок безробіття, фінансування якого здійснює активну та пасивну політику ринку праці.
3. Пенсійне страхування.

До 2023 року адміністрування цих видів страхування виконували три фонди державного соціального страхування. У кінці 2022 року Мінсоцполітики ініціювало зміни. З 2023 року Пенсійний фонд бере на себе адміністрування перших двох видів обов'язкового соціального страхування. Це рішення призначене для підвищення ефективності системи соціального захисту, оскільки Пенсійний фонд визнано більш ефективним, ніж Фонд соціального страхування. Одночасно уряд раціоналізував виплати в межах компонента соціального страхування, переважно шляхом скорочення натуральних виплат, включаючи послуги реабілітації.

Отже, система соціального захисту для окремих категорій населення ґрунтується на встановлених нормах державних соціальних стандартів і нормативів, а також державних соціальних гарантій. В даному контексті були проаналізовані державні соціальні стандарти та гарантії, виявлено їх вплив на соціальну сферу.

У найближчій перспективі передбачається, що соціальна політика України продовжить балансувати між суворими фіскальними обмеженнями та необхідністю підтримки населення, яке стикається з соціальними та економічними проблемами, спричиненими війною. Основний акцент буде зроблено на підтримці існуючих програм соціального захисту, з особливим акцентом на допомогу, що зорієнтована на доходи, підтримку малого та середнього бізнесу і самозайнятості.

Основні напрями соціального захисту літніх людей представимо у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Основні напрями соціального захисту літніх людей (Бондар, 2021,
Галушко, 2023)

Напря́м	Характеристика
Пенсійне забезпечення	Пенсійна система є ключовим елементом соціального захисту, оскільки забезпечує матеріальну підтримку громадян після досягнення пенсійного віку. Державні пенсії, накопичувальні та недержавні пенсійні фонди є основними механізмами фінансового забезпечення літніх людей.
Медичне та соціальне обслуговування	Держава гарантує літнім людям доступ до якісних медичних послуг, включаючи профілактичне лікування, реабілітацію, догляд за хронічно хворими та паліативну допомогу. Соціальні послуги включають догляд на дому, соціальні програми адаптації та підтримки.
Житлове забезпечення та соціальна інфраструктура	Літні люди потребують доступного житла, адаптованого до їхніх фізичних можливостей, а також спеціалізованих будинків для літніх людей, геріатричних центрів та денних соціальних центрів.
Психологічна та соціальна підтримка	Уникнення соціальної ізоляції є важливим завданням соціальної політики. Для цього держава сприяє організації дозвілля, волонтерських ініціатив та програм активного довголіття.
Правовий захист та підтримка	Держава забезпечує захист прав літніх людей від дискримінації, насильства та економічного шахрайства. Для цього працюють спеціалізовані правові організації та гарячі лінії підтримки.

Сучасні виклики соціального захисту літніх людей включають: нестабільність пенсійної системи; недостатнє фінансування медичних та соціальних програм; необхідність адаптації законодавства до змін демографічної ситуації.

Перспективи розвитку соціального захисту полягають у вдосконаленні пенсійної системи, впровадженні нових медичних технологій, цифровізації соціальних послуг та розширенні можливостей активного довголіття.

Держава відіграє ключову роль у формуванні комплексної політики соціального захисту літніх людей, забезпечуючи їм гідне життя та інтеграцію в суспільство. Адже розвиток соціальної сфери в Україні, в тому числі надання соціальних послуг, визнається ключовим фактором для встановлення цінності кожної особи як члена сучасного громадянського суспільства загалом, а також у рамках його кожної інституції. В умовах подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України соціальна трансформація

виявляється надзвичайно важливою. Тому проблема визначення та усвідомлення, пов'язаних з організацією систем надання соціальних послуг, а також їх якість, зручність, доступність та адресність, є критичною для довгострокових соціальних змін.

Після початку повномасштабного впровадження 24 лютого 2022 року, наслідки якого вимагають негайного та ефективного реагування, стало очевидним, що сфера соціальних послуг, крім потреб у законодавчих змінах, потребує вдосконалення у всій нашій системі.

Висновки до розділу 1

1. Розкрито, що пенсійне забезпечення є невід'ємною складовою соціального захисту населення та однією з базових гарантій, що засвідчують соціальну спрямованість державної політики. Його значення особливо зростає в умовах демографічного старіння, економічної нестабільності та зростання соціальних ризиків. Як форма реалізації права громадян на соціальне забезпечення, пенсійна система виконує критично важливу функцію – забезпечення гідного рівня життя осіб, які втратили працездатність унаслідок віку, хвороби чи інших обставин. Сучасна пенсійна система України ґрунтується на принципах солідарності поколінь, накопичення пенсійного капіталу, державного регулювання, фінансової стійкості та соціальної справедливості. Її ефективне функціонування потребує збалансованого поєднання обов'язкових і добровільних форм страхування, прозорого механізму розподілу коштів та чіткої законодавчої бази.

2. Узагальнено, що Пенсійна система України є складною, багаторівневою структурою, що виконує фундаментальну роль у системі соціального захисту населення. Вона базується на низці нормативно-правових актів та принципів, що забезпечують її функціонування в умовах соціально-економічної нестабільності. Сучасна українська пенсійна система формально складається з трьох рівнів – солідарного, накопичувального та недержавного – однак фактично функціонує переважно перший рівень. Домінування

солідарної системи зумовлює її високу залежність від демографічної структури населення, ринку праці та тіньової економіки. Низький рівень страхових внесків, висока еміграція та старіння населення лише поглиблюють фінансові дисбаланси Пенсійного фонду.

3. Розкрито, що соціальний захист в Україні формується як мультикомпонентна система, яка охоплює пенсійне забезпечення, соціальні послуги, медичну та психологічну підтримку, житлову інфраструктуру, правовий захист і програми активного довголіття. Його функціонування базується на низці фундаментальних принципів – законності, доступності, адресності, справедливості, комплексності, партнерства та прогнозованості. Ці принципи, втілені через законодавчі механізми та практичні інструменти, забезпечують соціальну інтеграцію та захищеність літніх людей. Незважаючи на наявність широкої нормативно-правової бази та організаційної інфраструктури, система соціального захисту осіб похилого віку в Україні залишається фрагментарною й недостатньо ефективною. Вона стикається з низкою викликів – недофінансуванням, нестачею спеціалізованих послуг, обмеженим доступом до медичних і соціальних ресурсів у сільській місцевості, а також недостатньою адаптацією до сучасних цифрових стандартів обслуговування.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

2.1. Структура та функціонування пенсійної системи України

Пенсійна система України є ключовим елементом державної соціальної політики, спрямованої на забезпечення фінансової стабільності та соціального захисту літніх людей. Система базується на трирівневій моделі, що включає:

1. солідарну (розподільчу) систему;
2. накопичувальну систему;
3. добровільне недержавне пенсійне страхування.

Солідарна система залишається основою української пенсійної моделі, де пенсії фінансуються за рахунок внесків працюючих громадян. Однак, через демографічні зміни, старіння населення, тіньову зайнятість та зниження кількості платників – система стикається з дефіцитом Пенсійного фонду, який щороку компенсується державними дотаціями.

Накопичувальний рівень, який мав би забезпечити додатковий дохід пенсіонерам за рахунок індивідуальних внесків, поки що функціонує слабо і потребує реформування, зокрема чіткого законодавчого регулювання і довіри з боку населення.

Добровільне пенсійне страхування в Україні розвинене недостатньо, оскільки люди часто не мають надлишку коштів для довгострокових накопичень, а також не завжди впевнені у стабільності фінансових установ.

Отже, пенсійна система України побудована за трирівневою моделлю, яка відповідає міжнародним стандартам і має на меті забезпечити фінансову стабільність та гідний рівень життя літніх людей. Але при цьому українська пенсійна система переважно базується на солідарному рівні та функціонує в умовах дефіциту Пенсійного фонду, що змушує державу покривати нестачу коштів за рахунок держбюджету, створюючи додаткове фінансове навантаження (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка та структура фінансування видатків Пенсійного фонду
України за 2022-2024 рр. (15)

Джерела фінансування видатків	2022 р.		2023 р.		2024 р.		Відхилення 2024 р. до 2022 р.	
	Сума, млрд. грн.	Питома вага, %	Сума, млрд. грн.	Питома вага, %	Сума, млрд. грн.	Питома вага, %	По сумі	По питомій вазі, %
Власні доходи	403,6	65,1	489	63,2	566	66,2	162,4	1,2
Кошти Державного бюджету України	210,4	33,9	249,4	32,2	249	29,1	38,6	-4,8
Кошти на виплату пільг та субсидій	6,4	1,0	35,5	4,6	39,7	4,6	33,3	3,6
Всього	620,4	100,0	773,9	100,0	854,7	100,0	234,3	0,0

Як видно із таблиці 2.1, у 2024 році загальний обсяг фінансування Пенсійного фонду зріс до 854,7 млрд грн, що на 234,3 млрд грн більше порівняно з 2022 роком. Це свідчить про значне зростання потреб у ресурсах для забезпечення виплат пенсій та інших соціальних зобов'язань держави перед громадянами.

Основну частку у структурі надходжень традиційно займають власні доходи Пенсійного фонду, які зросли з 403,6 млрд грн у 2022 році до 566 млрд грн у 2024 році, що дорівнює приросту 162,4 млрд грн. Питома вага цього джерела залишилася відносно стабільною: з 65,1% у 2022 році до 66,2% у 2024 році, що свідчить про незначне посилення самостійності фонду в покритті власних видатків.

Надходження з Державного бюджету України також продемонстрували зростання з 210,4 млрд грн у 2022 році до 249 млрд грн у 2024 році, хоча їхня питома вага знизилася з 33,9% до 29,1%. Це може вказувати на тенденцію до зменшення залежності Пенсійного фонду від прямих державних дотацій.

Особливо помітним є зростання фінансування за статтею «Кошти на виплату пільг та субсидій», де сума збільшилась з 6,4 млрд грн у 2022 році до

39,7 млрд грн у 2024 році. Це свідчить про підвищення соціальної потреби у підтримці пільгових категорій населення, а також про значне зростання відповідного навантаження на бюджет.

У підсумку, аналіз таблиці 2.1 показує стабільну тенденцію до зростання обсягів фінансування Пенсійного фонду України, де власні доходи поступово зміцнюють свою роль, а частка державної підтримки хоч і зростає номінально, проте знижується у структурному плані. Це демонструє поступовий, але недостатній рух до фінансової самостійності системи, з огляду на збереження значного обсягу дотацій та необхідність активізації пенсійної реформи.

Ситуація з розмірами пенсій виглядає так (рис. 2.1).

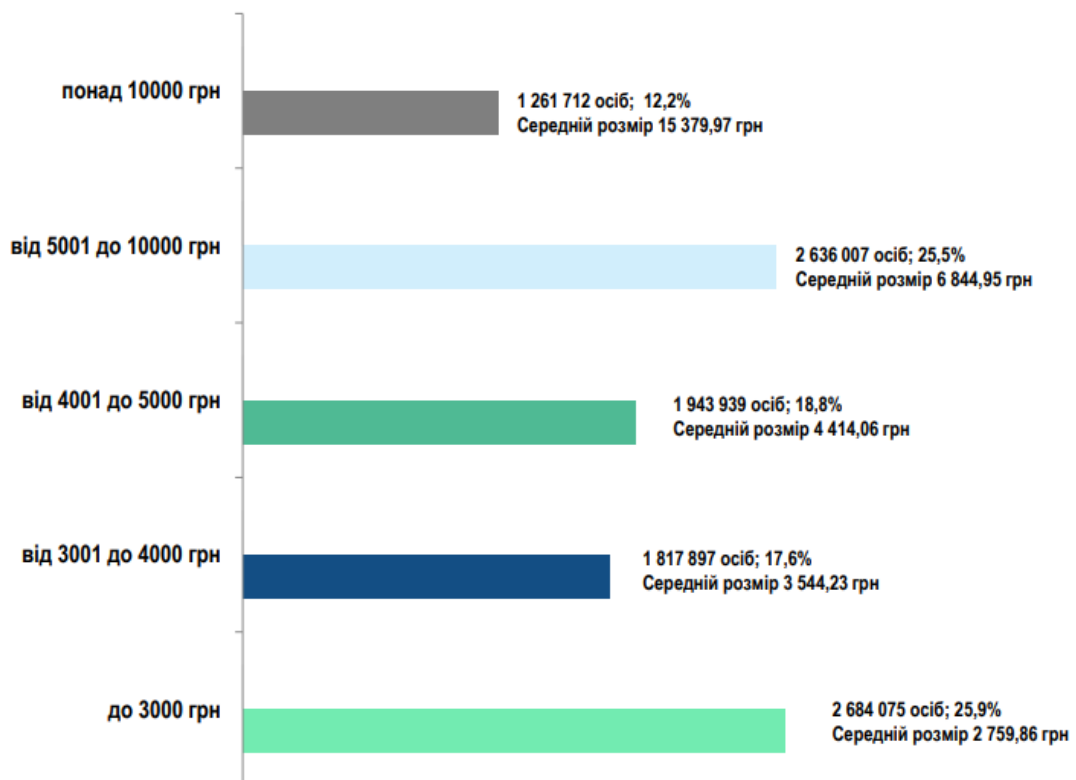

Рис. 2.1. Питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.01.2025 (15)

Серед позитивних тенденцій, зафіксованих у 2024 році, можна відзначити наступне:

– спостерігається зменшення кількості пенсіонерів, які отримують пенсію в розмірі до 3 000 грн – їх частка становить 25,9% (2 684 075 осіб), при середньому розмірі виплати 2 759,86 грн;

– водночас зростає частка одержувачів пенсій у діапазонах від 4 001 грн і вище, зокрема: від 5 001 грн – 25,5% пенсіонерів, а понад 10 000 грн – 12,2%.

Найбільше зростання спостерігається серед пенсіонерів, які отримують від 5 001 до 10 000 грн – 25,5% (2 636 007 осіб), середня виплата в цій категорії становить 6 844,95 грн;

– також було зафіксовано триразове зростання кількості звернень щодо розрахунків пенсійного страхування працівників, за даними внутрішньої аналітики компанії TAS Life.

Регіональний розподіл середнього розміру пенсійних виплат станом на 1 січня 2025 року подано на рисунку 2.2.

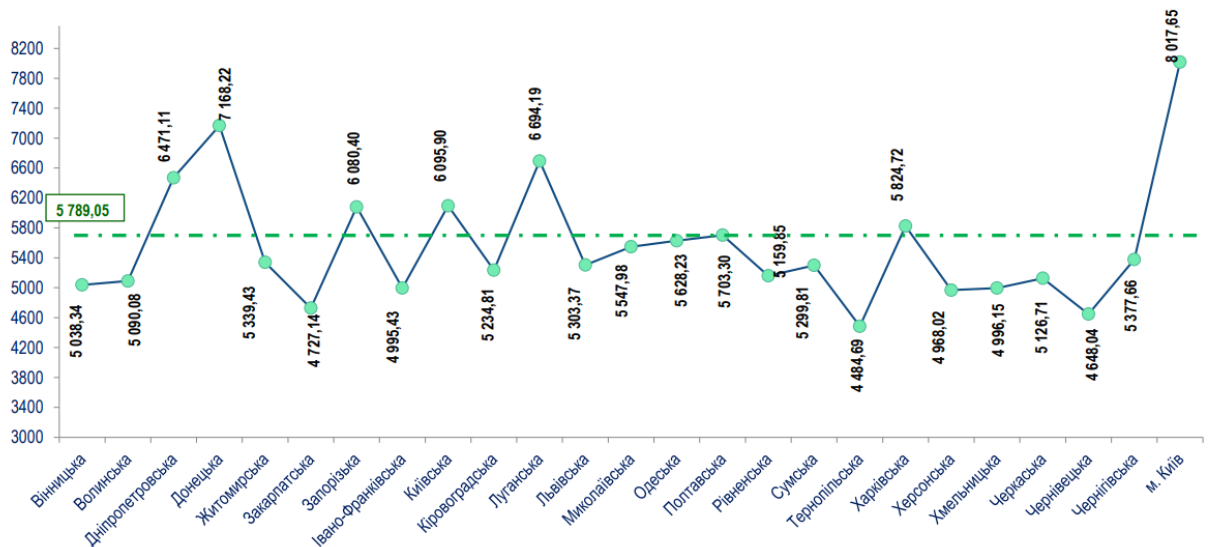

Рис. 2.2. Середній розмір призначеної пенсійної виплати станом на 01.01.2025 (у розрізі регіонів), грн. (15)

Серед недоліків, які варто відзначити, – підвищення вимог до мінімального страхового стажу для виходу на пенсію в Україні. У 2024 році ці умови виглядають наступним чином:

– щоб отримати пенсію у 60 років, необхідно мати щонайменше 31 рік страхового стажу;

– для виходу на пенсію у 63 роки потрібно відпрацювати не менше ніж 21 рік;

– при досягненні 65 років – страховий стаж повинен складати від 15 до 21 року.

У разі, якщо до 65-річного віку людина не накопичить мінімально необхідного стажу, вона не зможе претендувати на пенсію за віком, а замість цього отримає державну соціальну допомогу. Її розмір дорівнює прожитковому мінімуму для осіб, які втратили працездатність – це 2 761 гривня. Чи реально забезпечити себе на цю суму в нинішніх економічних реаліях – питання залишається відкритим.

Однією з ключових соціально-економічних проблем пенсійної системи України залишається невідповідність середнього розміру пенсій фактичним витратам на проживання. Розмір пенсійних виплат часто не досягає рівня фактичного прожиткового мінімуму, який визначає базові потреби людини для забезпечення мінімально гідного рівня життя (рис. 2.3).

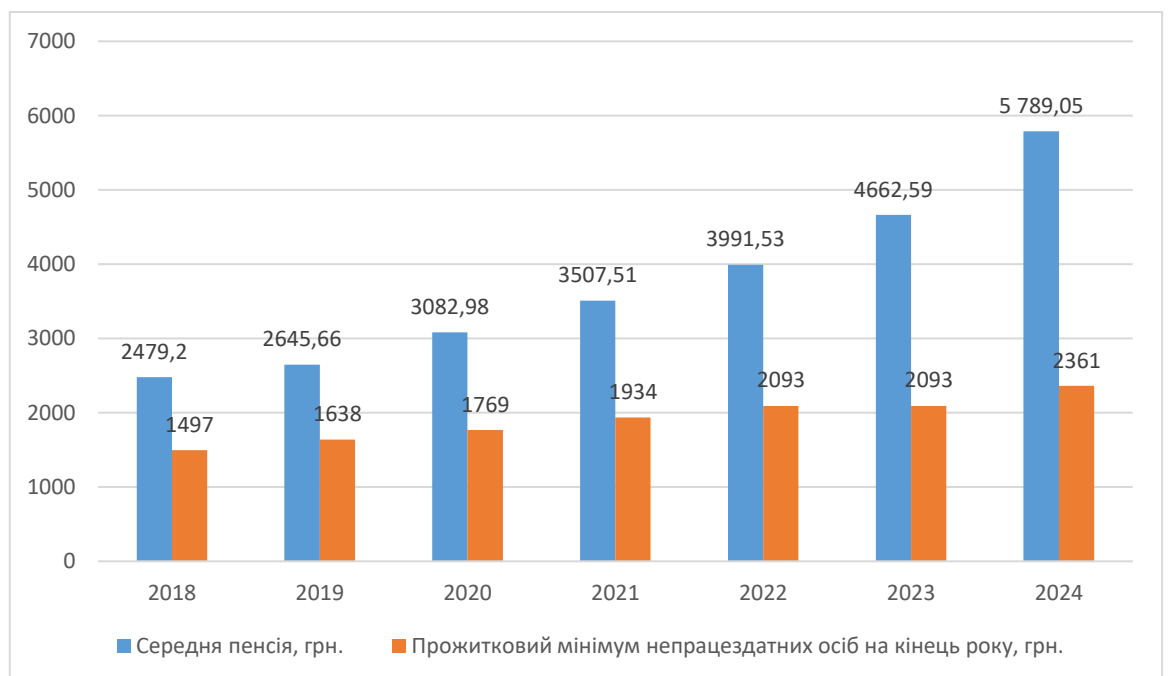

Рис. 2.3. Динаміка середньої пенсії та фактичного прожиткового мінімуму у 2018-2024 рр. (15, 18)

Як видно із рис. 2.3, протягом аналізованого періоду середня пенсія в Україні демонструвала стійке зростання: від 2479,2 грн у 2018 році до 5789,05 грн у 2024 році. Це свідчить про поступове збільшення пенсійних виплат, що, з одного боку, є позитивним показником, адже частково враховує інфляційні процеси та потреби літніх людей.

Разом із тим фактичний прожитковий мінімум також постійно зростає: з 1497 грн у 2018 році до 2361 грн у 2024 році. Однак важливо підкреслити, що різниця між пенсією та прожитковим мінімумом залишалася значною, особливо у 2024 році, коли середня пенсія перевищила мінімум у понад 2,4 рази.

Попри позитивну динаміку зростання пенсій, ця тенденція все одно свідчить про структурну проблему пенсійної системи: розмір пенсій у багатьох випадках залишається недостатнім для забезпечення реальних потреб людей похилого віку, особливо в умовах постійного зростання цін на житлово-комунальні послуги, продукти харчування та медикаменти.

Ця проблема не лише соціальна, а й економічна, оскільки низький дохід літніх людей обмежує внутрішній попит, що у свою чергу впливає на економічний розвиток країни.

Таким чином, хоча номінальні пенсійні виплати зростають, реальний рівень життя пенсіонерів залишається критично низьким, а розрив між фінансовими потребами та доходами літніх людей продовжує викликати соціальну напругу.

Однією з вагомих проблем сучасної пенсійної системи України є низький рівень пенсійної обізнаності серед населення. Більшість громадян недостатньо усвідомлює принципи формування пенсійних накопичень, не знайомі з перевагами участі у недержавних пенсійних фондах, а також часто не розуміють механізмів нарахування та виплат пенсій.

Ця проблема набуває особливої актуальності у контексті переходу до багаторівневої пенсійної моделі, де відповідальність за фінансову стабільність у пенсійному віці частково перекладається на самих громадян. Без достатнього

рівня фінансової та пенсійної грамотності українці ризикують залишитися без належного соціального захисту у старості.

Відсутність базових знань з питань пенсійного планування також знижує довіру до державної та недержавної пенсійної системи, що обмежує обсяги добровільних внесків та гальмує розвиток накопичувальних механізмів.

Отже, підвищення рівня пенсійної грамотності є необхідною умовою для забезпечення фінансової стабільності громадян у майбутньому, формування їхньої особистої відповідальності за пенсійні накопичення та підтримки ефективного функціонування всієї системи соціального забезпечення.

Таким чином, сучасна пенсійна система України потребує комплексної модернізації: введення повноцінної накопичувальної системи, забезпечення фінансової стабільності Пенсійного фонду через власні внески, необхідність підвищення рівня пенсійної грамотності населення.

2.2. Аналіз проблем пенсійного забезпечення людей похилого віку в Україні

Пенсійне забезпечення людей похилого віку в Україні є одним із найактуальніших соціальних питань, оскільки пенсія – це не лише джерело доходу, а й важливий фактор гідного рівня життя для старшого покоління.

Однією з головних проблем є фінансова нестабільність Пенсійного фонду України, яка виникає через демографічні зміни: скорочення кількості працюючого населення та зростання кількості пенсіонерів. Співвідношення пенсіонерів до платників внесків постійно зростає, що ускладнює збалансоване фінансування.

Станом на 1 січня 2025 року, згідно з інформацією Пенсійного фонду України, чисельність пенсіонерів у країні становить 10,343 мільйона осіб, з яких 2,8 мільйона – це пенсіонери, що продовжують працювати. Середній розмір щомісячної пенсії на сьогодні становить 5 789,05 гривень. Очевидно, що така сума є недостатньою для забезпечення гідного рівня життя осіб похилого віку.

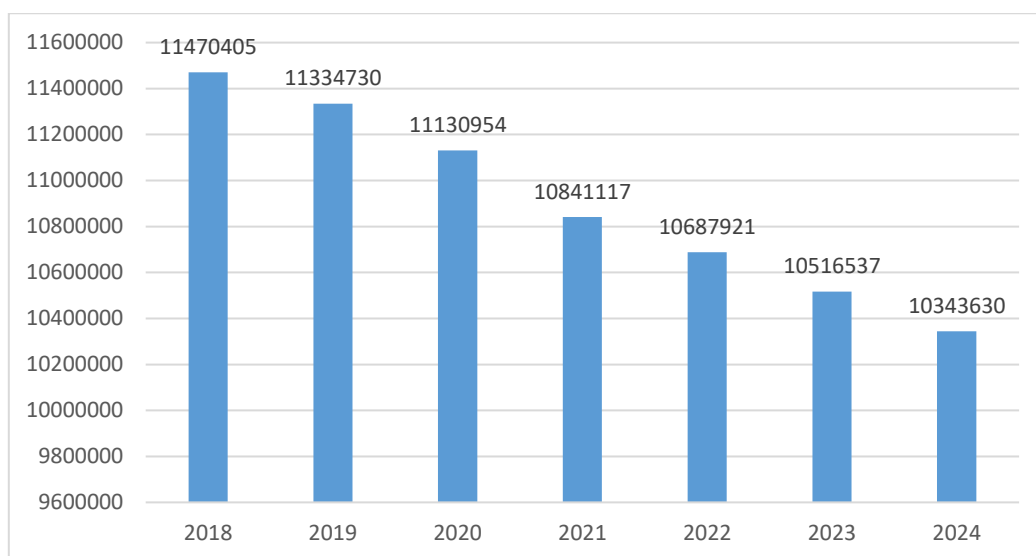

Рис. 2.4. Динаміка чисельності пенсіонерів в Україні у 2018–2024 рр., осіб (15)

Навантаження на працездатне населення з боку осіб віком понад 65 років демонструє тенденцію до зростання, попри загальне зменшення кількості пенсіонерів (рис. 2.5).

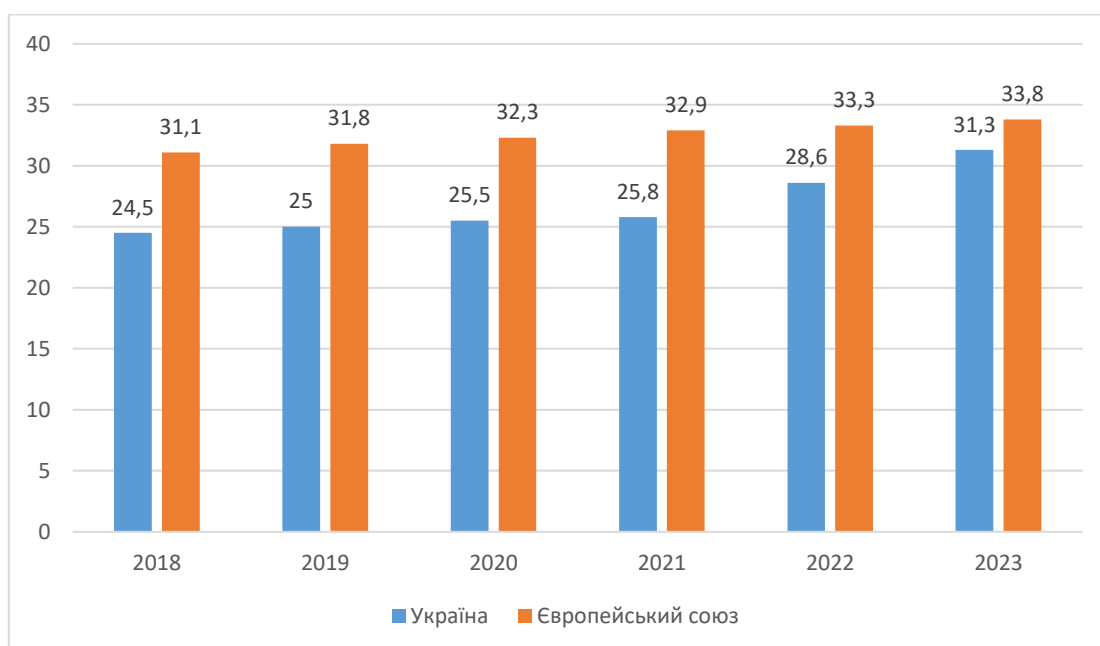

Рис. 2.5. Динаміка коефіцієнта демографічного навантаження працездатного населення особами 65 років і старше у 2018–2023 рр., % (15)

Війна суттєво пришвидшила цей процес, спричинивши зміни у віковій структурі населення внаслідок вимушених міграцій людей працездатного віку

та зростання рівня смертності через бойові дії. Окрім того, війна поставила нові завдання перед системою соціального захисту, зокрема щодо пенсійного забезпечення ветеранів і членів їхніх родин.

З урахуванням поточних тенденцій можна прогнозувати, що зростання кількості пенсіонерів серед військовослужбовців, отримувачів пенсій у зв'язку з втратою годувальника, а також пенсій по інвалідності, значно підсилить фінансове навантаження на Пенсійний фонд у найближчі роки.

Підвищення пенсійного віку в Україні стало закономірною реакцією на демографічні та економічні виклики, хоча навіть після змін цей показник залишається нижчим, ніж у більшості країн Європейського Союзу. Водночас варто підкреслити, що тривалість життя українців також є нижчою, причому спостерігаються значні відмінності між чоловіками та жінками. Наприклад, у 2023 році середня очікувана тривалість життя для жінок, які досягли 60-річного віку, складала 78,1 року, що майже на десять років перевищувало аналогічний показник для чоловіків, який становив 67,7 року (Войналович, 2024).

Ефективність функціонування пенсійної системи визначається не лише демографічними факторами, а й економічними умовами. Головну роль у солідарній моделі відіграє Пенсійний фонд України, який відповідає за збір страхових внесків і виплату пенсій – як за віком, так і у разі інвалідності чи втрати годувальника. Рівень наповнення бюджету Пенсійного фонду безпосередньо пов'язаний із ситуацією на ринку праці та зайнятстю населення, оскільки основним джерелом надходжень є єдиний соціальний внесок.

Варто підкреслити, що звуження бази страхових внесків зумовлене не тільки військовим станом і бойовими діями, а й значною часткою тіньової економіки (рис. 2.6), де, за різними оцінками, працює приблизно кожен п'ятий працевлаштований громадянин.

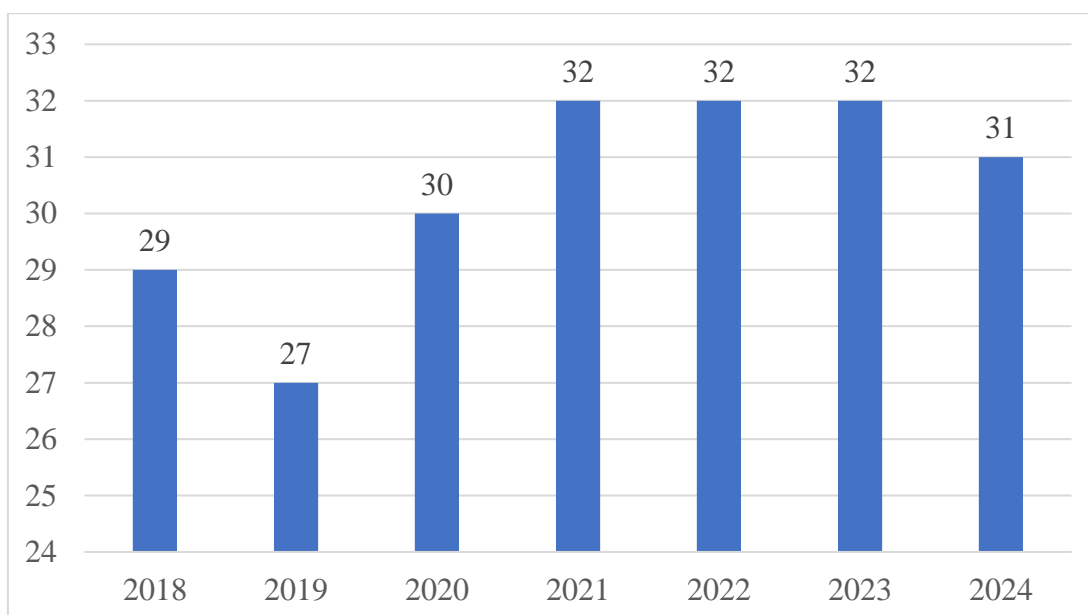

Рис. 2.6. Рівень тіньової економіки в Україні у % до ВВП (18)

Низький коефіцієнт заміщення – тобто співвідношення пенсії до заробітної плати – продовжує поглиблювати дисбаланс між сумою страхових внесків, сплачених протягом трудового життя, і розміром пенсійних виплат (рис. 2.7).

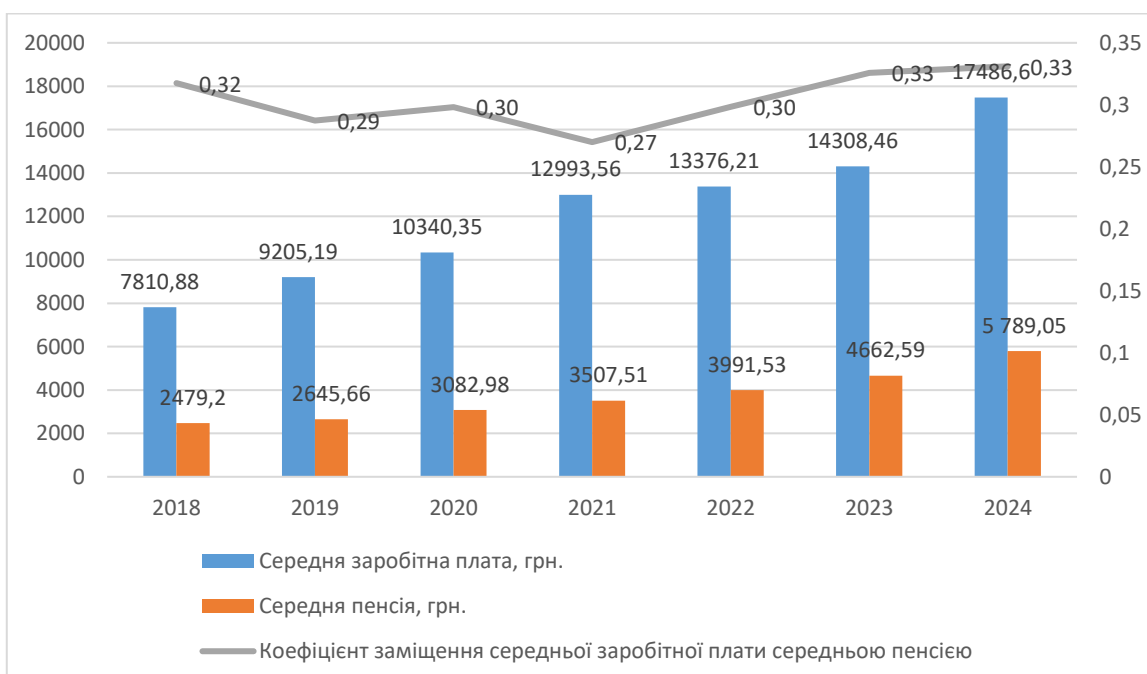

Рис. 2.7. Динаміка коефіцієнта заміщення зарплати пенсією у 2018–2024 рр. (15)

Наступна значна проблема – низький рівень пенсій. Більшість пенсіонерів отримують мінімальні виплати (рис. 2.1), які не відповідають реальним потребам для життя, особливо на тлі зростання цін на товари першої необхідності, ліки та комунальні послуги.

Ще одним викликом залишається тінізація економіки: значна частина робочої сили працює без офіційного оформлення, не сплачуючи внески до Пенсійного фонду, що у майбутньому призводить до низького розміру пенсій або їх відсутності.

Цілком імовірно, що одним із факторів, які сприяли зростанню тіньової зайнятості на ринку праці, стали мобілізаційні процеси. Оскільки офіційне працевлаштування передбачає реєстрацію військовозобов'язаних, частина чоловіків, бажаючи уникнути мобілізації, свідомо обирали неформальні форми трудової діяльності, тим самим збільшуючи обсяги тіньового сектору економіки.

Так, згідно з опитуванням центру Разумкова, 15% чоловіків і 12% жінок зазначили, що виконують трудові обов'язки без офіційного оформлення, працюючи за усною домовленістю. Водночас 14,5% чоловіків і 11% жінок повідомили, що мають офіційне працевлаштування, проте частину заробітної плати отримують неофіційно – у «конверті». Найчастіше без офіційного оформлення працевлаштовуються особи з молодшої вікової групи та респонденти віком понад 60 років – по 18% у кожній із цих категорій, тоді як серед інших вікових груп цей показник становить 12%.

Про значний рівень тіньової зайнятості свідчить також чималий відсоток респондентів, які ухилилися від відповіді на питання щодо форми свого працевлаштування: серед чоловіків таких 9%, серед жінок – 7%. Особливо показовою є ситуація в наймолодшій віковій категорії, де відмова відповісти сягнула 10%, що може свідчити про поширеність неофіційної зайнятості серед молоді.

Різнманітні джерела свідчать про зростання обсягів тіньової економіки в Україні. Зокрема, за інформацією Конфедерації роботодавців України, на

тіньовому ринку праці наразі задіяно близько 4 мільйонів осіб. Додатково зазначається, що за останні півтора року близько 1,5 мільйона працівників залишили офіційні робочі місця, що пов'язано з необхідністю стати на військовий облік.

Крім того, існує проблема недовіри до накопичувальних схем. Через економічну нестабільність і відсутність чітких гарантій багато громадян не зацікавлені у добровільних пенсійних заощадженнях.

Також необхідно враховувати слабкість державної соціальної підтримки для літніх людей: недостатній обсяг субсидій, пільг на ліки, транспорт, комунальні послуги.

Таким чином, проблеми пенсійного забезпечення в Україні вимагають комплексного підходу: реформування системи, законодавчого врегулювання, боротьби з тіньовою економікою, розвитку накопичувальних механізмів і підвищення соціальних стандартів.

Зокрема, запровадження накопичувальної пенсійної системи сприятиме розширенню джерел фінансування пенсійних виплат для громадян, що, у свою чергу, забезпечить підвищення їх розміру. Чіткий взаємозв'язок між розміром пенсії у накопичувальній моделі та індивідуальним трудовим внеском стимулюватиме працівників до більш активної трудової участі, а акумульовані у системі кошти можуть стати додатковим джерелом інвестицій для національної економіки та її подальшого зростання.

2.3. Державні та недержавні механізми соціальної підтримки літніх людей

Соціальна підтримка літніх людей в Україні є важливим елементом соціальної політики держави, спрямованим на забезпечення гідного рівня життя осіб похилого віку, які часто обмежені у своїх фінансових можливостях.

Основною формою державної допомоги є пенсійне забезпечення, яке гарантує мінімальний дохід особам, що досягли пенсійного віку, відповідно до законодавства.

Соціальна пенсія – це форма державної грошової допомоги, яка надається громадянам, котрі досягли пенсійного віку, але з різних причин не набули права на трудову пенсію, зокрема через відсутність необхідного страхового стажу чи несплату внесків до Пенсійного фонду. Ця допомога є гарантованим мінімумом і фінансується виключно з державного бюджету України, а не з Пенсійного фонду.

Цей вид пенсійних виплат має соціальний характер і спрямований на забезпечення мінімального рівня доходу для осіб, які залишилися без інших джерел існування у похилому віці. Розмір соціальної пенсії, як правило, є нижчим за трудову, однак її виплата гарантується державою, оскільки вона виконує функцію захисту від крайньої бідності.

Станом на лютий 2025 року розмір такої виплати визначається як різниця між встановленим прожитковим мінімумом для осіб, що втратили працездатність (2361 грн), та середньомісячним сукупним доходом одного члена сім'ї за останні шість місяців. Водночас сума виплати не може перевищувати розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який становить 3028 грн.

Держава також надає додаткові виплати:

- адресна допомога малозабезпеченим пенсіонерам;
- субсидії на оплату житлово-комунальних послуг;
- пільги на медичне обслуговування та ліки;
- соціальні послуги через територіальні центри соціального обслуговування – догляд удома, медико-соціальний супровід, допомога в побуті.

Адресна допомога малозабезпеченим пенсіонерам є важливим елементом державної соціальної підтримки, спрямованої на забезпечення

мінімального рівня матеріального добробуту осіб, які внаслідок низького розміру пенсії не здатні самостійно покривати свої основні життєві потреби.

Ця форма допомоги надається тим пенсіонерам, чий сукупний дохід не досягає встановленого прожиткового мінімуму. Розмір адресної допомоги розраховується як різниця між фактичним доходом людини та величиною прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, визначеного на відповідний період.

Метою адресної допомоги є запобігання крайньому зубожінню літніх людей, підтримка їхньої фінансової стабільності та сприяння збереженню базових умов для гідного існування. Надання цієї допомоги відбувається за індивідуальним підходом – з урахуванням реальних потреб конкретного пенсіонера, його соціального статусу та наявності інших джерел доходу.

Субсидії на оплату житлово-комунальних послуг є важливим інструментом соціальної підтримки пенсіонерів в Україні. Ця форма допомоги дозволяє частково компенсувати витрати на оплату послуг ЖКГ для осіб, чий дохід є нижчим за визначений соціальний норматив.

Основною метою субсидій є забезпечення доступності базових комунальних послуг для малозабезпечених громадян, зокрема пенсіонерів, для яких оплата житла, електроенергії, водопостачання, газу та тепlopостачання часто становить суттєву частку від загального доходу.

Розмір субсидії залежить від: загального доходу домогосподарства; кількості осіб, зареєстрованих у житловому приміщенні; вартості спожитих комунальних послуг у межах соціальних норм.

Зазвичай, чим менші доходи пенсіонера, тим більший розмір компенсації на оплату ЖКП забезпечує держава. Субсидія призначається на опалювальний та неопалювальний періоди й може бути готівковою чи безготівковою, в залежності від обраної форми отримання. Завдяки субсидіям пенсіонери мають можливість уникати заборгованостей та фінансових труднощів, що пов'язані з оплатою послуг, навіть за умов зростання тарифів.

Одним із важливих напрямів соціальної підтримки пенсіонерів в Україні є надання пільг на медичне обслуговування та придбання лікарських засобів. Такі пільги спрямовані на полегшення доступу осіб похилого віку до медичних послуг та забезпечення їх необхідними медикаментами, особливо з огляду на обмежені фінансові можливості більшості пенсіонерів.

Згідно з чинним законодавством, пенсіонери мають право на :

безкоштовне або пільгове отримання лікарських засобів, згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я України;

знижки або повне звільнення від оплати медичних послуг у державних і комунальних закладах охорони здоров'я;

програми «Доступні ліки», які дають можливість безкоштовно або з частковою доплатою отримувати медикаменти для лікування серцево-судинних захворювань, діабету II типу, бронхіальної астми та інших хронічних хвороб. (1)

Крім того, у випадку складних захворювань пенсіонери мають право на безкоштовне медичне обстеження та пільгову госпіталізацію за призначенням лікаря.

Завдяки цим пільгам держава частково компенсує витрати пенсіонерів на охорону здоров'я, що дозволяє підтримувати якість їхнього життя на більш стабільному рівні навіть в умовах зростання цін на медикаменти та послуги.

Важливою складовою є також програми соціальної адаптації та інтеграції, спрямовані на підтримку активного довголіття.

До недержавних механізмів соціальної підтримки літніх людей належать:

недержавні пенсійні фонди (НПФ), які дають можливість особам самостійно формувати накопичувальну частину майбутньої пенсії;

страхові компанії, які пропонують пенсійні страхові програми;

благодійні фонди та волонтерські організації, які організують матеріальну допомогу, харчування, медичну підтримку для самотніх літніх людей;

громадські організації, які захищають права пенсіонерів і сприяють їх соціальній інтеграції.

Таблиця 2.2

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів за 2022 – 9 місяців 2024 р. (17)

Показники	Станом на 31.12.2022	Станом на 31.12.2023	Станом на 30.09.2024	Темпи приросту % 2023/2022	Темпи приросту % 2024/2023
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	96,1	96,9	98,6	0,83	1,75
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	889,8	886,3	887,4	-0,39	0,12
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	4 389,8	4 889,8	5492,6	11,39	12,33
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	2 819,0	3 043,2	3 261,1	7,95	7,16
– від фізичних осіб	507,1	616,9	732,4	21,65	18,72
– від юридичних осіб	2 299,3	2 413,5	2 515,8	4,97	4,24
Пенсійні виплати, млн. грн.	1 461,1	1 661,7	1 836,9	13,73	10,54
Кількість учасників, що отримали/отримують виплати, тис. осіб	93,8	95,8	94,6	2,13	-1,25
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	3 284,5	4 088,5	4 713,8	24,48	15,29
Прибуток від інвестування активів НПФ, млн. грн.	2 683,6	3 403,8	3 961,8	26,84	16,39
Сума витрат, що відшкод. за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	684,7	779,3	752,0	13,82	-3,50

Недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, що функціонує згідно з Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» і має статус неприбуткової організації. Основною метою її діяльності є акумулювання пенсійних внесків на користь учасників фонду, ефективне управління цими активами та здійснення виплат пенсійного характеру. В Україні НПФ класифікуються на корпоративні, професійні та відкриті фонди (Войналович, 2024).

На основі поданих даних таблиці 2.2 спостерігається поступове, але стабільне зростання ключових показників діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ) України, що свідчить про посилення їх ролі в системі соціального захисту населення в умовах економічної нестабільності та воєнного стану.

Зокрема, кількість укладених пенсійних контрактів зростає з 96,1 тис. у 2022 році до 98,6 тис. станом на вересень 2024 року, продемонструвавши позитивні темпи приросту – 0,83% у 2023 році та 1,75% у 2024 році. Це свідчить про зростаючий інтерес населення до накопичувальних пенсійних схем, попри загальну економічну невизначеність.

Загальна кількість учасників НПФ залишається майже стабільною, хоча у 2023 році відбулось незначне зменшення на 0,39%, а в 2024-му – вже невелике зростання на 0,12%. Це може свідчити про вичерпання темпів залучення нових учасників у традиційних каналах залучення.

Натомість загальна вартість активів НПФ продовжує демонструвати впевнене зростання: з 4 389,8 млн грн у 2022 році до 5 492,6 млн грн у вересні 2024 року. Темпи приросту – 11,39% у 2023-му та 12,33% у 2024-му – свідчать про позитивні результати інвестування пенсійних активів.

Варто відзначити й приріст пенсійних внесків: із 2 819,0 млн грн у 2022 році до 3 261,1 млн грн у 2024 році. Значною мірою це зумовлено активністю фізичних осіб, внески яких зросли на 21,65% у 2023-му та ще на 18,72% у 2024-му, що підтверджує зростання довіри до НПФ серед населення.

Пенсійні виплати теж зросли, хоча темпи приросту зменшилися: з 13,73% у 2023 році до 10,54% у 2024 році. Це говорить про поступове накопичення пенсійних заощаджень і зростання виплат, що є прямим результатом зрілості системи.

Інвестиційний дохід продемонстрував значне зростання: на 24,48% у 2023-му та 15,29% у 2024-му. Водночас прибуток від інвестування активів виріс на 26,84% у 2023 році й на 16,39% у 2024 році. Ці показники свідчать

про стабільну інвестиційну політику фондів та ефективне управління активами.

Окремо слід звернути увагу на витрати, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів: у 2023 році вони зросли на 13,82%, але вже у 2024 році спостерігається зменшення на 3,50%, що може свідчити про зниження операційних витрат фондів або ж про оптимізацію їх діяльності.

Отже, соціальна підтримка літніх людей в Україні відіграє ключову роль у забезпеченні гідного рівня життя осіб похилого віку, особливо в умовах економічної нестабільності та демографічного старіння населення. Державна пенсійна система разом із соціальними виплатами, субсидіями, пільгами та адресною допомогою формують базовий рівень соціального захисту, який гарантує мінімальні засоби для існування людям, що втратили працездатність.

Однак поряд із державною підтримкою дедалі більшого значення набувають недержавні пенсійні фонди, які демонструють стабільний розвиток навіть у складних економічних умовах. Аналіз динаміки показників їх діяльності свідчить про зростання активів, збільшення пенсійних внесків, особливо з боку фізичних осіб, що говорить про поступове підвищення довіри населення до накопичувальних форм пенсійного забезпечення.

Це дозволяє зробити висновок, що сучасна система соціальної підтримки літніх людей в Україні поступово еволюціонує в бік багаторівневої моделі, де поряд із державними гарантіями дедалі вагомішу роль відіграють приватні ініціативи – НПФ, страхові програми, благодійні фонди. Такий підхід дає змогу забезпечити більшу фінансову стабільність літніх людей і створює додаткові умови для активного та гідного старіння.

Висновки до розділу 2

1. Розкрито, що структура сучасної Пенсійної системи України побудована на трирівневій моделі, яка формально відповідає міжнародним стандартам і включає солідарний, накопичувальний та добровільний недержавний рівні. Водночас фактичне функціонування системи залишається

обмеженим, оскільки домінує солідарний механізм, що вразливий до демографічних і економічних викликів. Аналіз динаміки фінансування показує зростання видатків Пенсійного фонду, причому основну частку надходжень становлять власні доходи від внесків платників. Хоча це може свідчити про деяке зміцнення самостійності фонду, значна частка дотацій з державного бюджету зберігається, що вказує на структурну фінансову нестабільність. Одночасно спостерігається зростання кількості одержувачів вищих пенсій, однак частка пенсіонерів із доходами нижче прожиткового мінімуму все ще залишається значною, що створює ризики соціальної напруги. Позитивною тенденцією є поступове підвищення середнього розміру пенсій, проте воно не завжди корелює з реальними витратами на життя.

2. Особливо гостро постає проблема доступу до пенсій для громадян із недостатнім страховим стажем, а також потреба у формуванні нової культури пенсійного планування. Низький рівень пенсійної грамотності населення обмежує участь у недержавному страхуванні та гальмує розвиток накопичувального рівня, що є критично важливим для стійкого функціонування системи у довгостроковій перспективі.

3. Ключовою проблемою залишається фінансова нестабільність Пенсійного фонду України, спричинена дисбалансом між кількістю пенсіонерів та платників страхових внесків. Демографічні тенденції – зменшення чисельності працюючого населення та зростання кількості осіб пенсійного віку – формують несприятливе співвідношення навантаження на солідарну систему. Цю ситуацію загострюють наслідки повномасштабної війни: загибель та еміграція людей працездатного віку, мобілізаційні процеси, а також зростання кількості військових пенсіонерів і осіб з інвалідністю.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

З метою визначення перспектив реформування пенсійної системи мною було проведено опитування населення Львівської області у кількості 100 респондентів.

Програма дослідження

Актуальність теми. Пенсійне забезпечення осіб літнього віку в Україні є однією з найбільш актуальних соціальних проблем, що загострюється в умовах демографічного старіння населення, фінансової нестабільності Пенсійного фонду та обмеженого доступу до якісної соціальної підтримки. Підвищення ефективності пенсійної системи є необхідною умовою забезпечення гідного рівня життя для пенсіонерів.

Мета дослідження - виявити рівень задоволеності населення пенсійного віку нинішньою системою пенсійного забезпечення, оцінити потреби в соціальній підтримці, а також зібрати емпіричні дані щодо бачення реформування пенсійної системи.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати рівень задоволеності пенсіонерів розміром пенсійних виплат.
2. Визначити найбільш актуальні форми соціальної підтримки для літніх людей.
3. Дослідити ставлення респондентів до можливого впровадження накопичувальної пенсійної системи.
4. Виявити ключові проблеми та очікування щодо реформування пенсійної системи.

Методологія дослідження. Метод – анкетне опитування. Інструментарій – стандартизована анкета (представлена у Додатку В). Вибірка – 100 респондентів пенсійного віку, що проживають у Львівській області. Тип вибірки – цільова (особи віком 56 років і більше).

Обробка анкет проводилася шляхом кількісного аналізу відповідей з використанням Excel для побудови графіків і візуалізації результатів (рис. 3.1–3.6). Отримані дані були узагальнені, проаналізовані та інтерпретовані з метою формулювання практичних висновків щодо перспектив реформування пенсійної системи.

Організація дослідження. Дослідження було здійснено під час проходження переддипломної практики в межах підготовки бакалаврської кваліфікаційної роботи на тему «Пенсійна система та соціальна підтримка людей похилого віку в Україні».

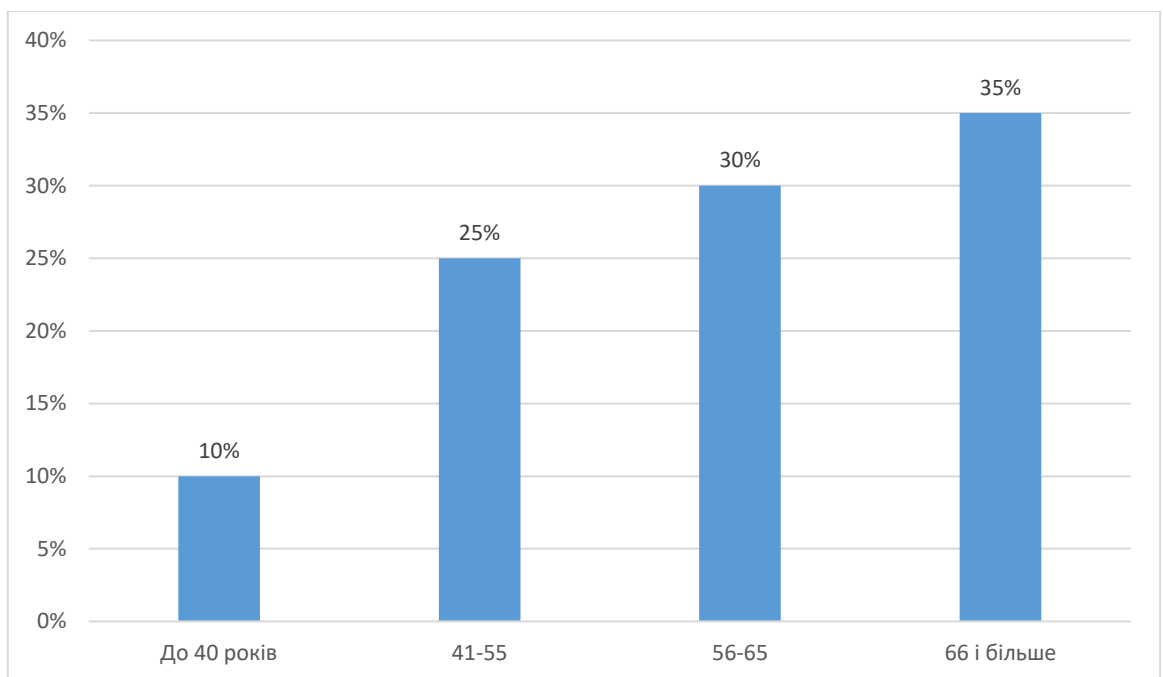

Рис. 3.1. Розподіл респондентів за віком

Найбільша кількість опитаних складає 35% - віком 66 років і більше.

Результати проведеного опитування серед населення Львівської області свідчать про глибоку незадоволеність чинною пенсійною системою та наявність значного соціального запиту на її реформування. Основну частину респондентів (65%) становили особи віком від 56 років, що дозволяє вважати результати репрезентативними для цільової групи літніх людей (рис. 3.1).

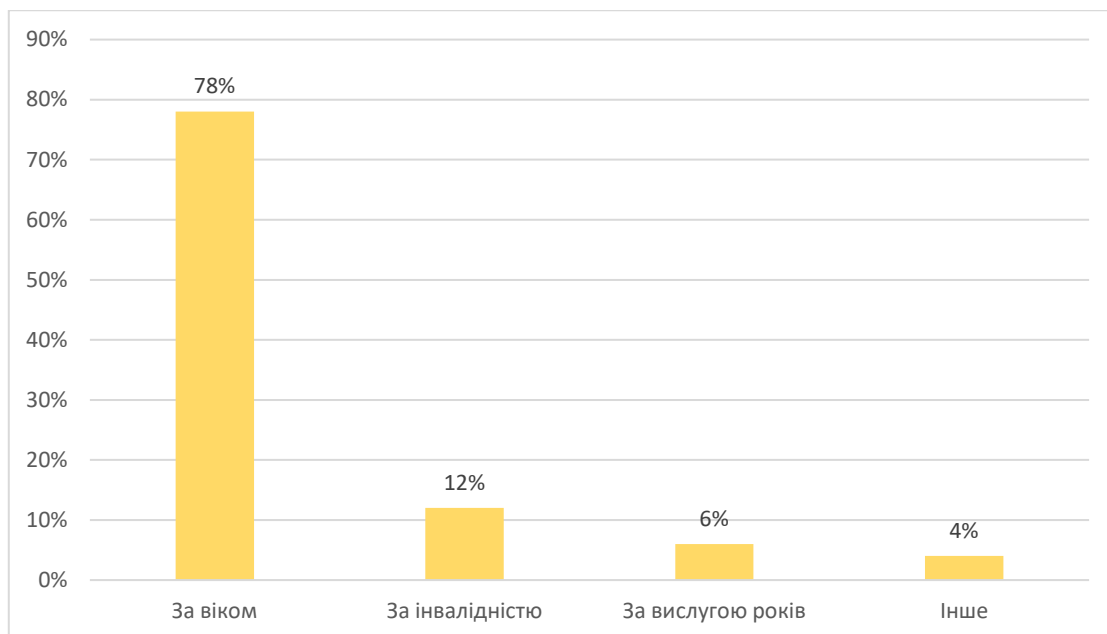

Рис. 3.2. Розподіл респондентів за типом пенсії

Понад 60% опитаних пенсіонерів зазначили, що розмір пенсій не забезпечує їхніх базових життєвих потреб, а лише 4% висловили повне задоволення чинним рівнем пенсійного забезпечення (рис. 3.2).

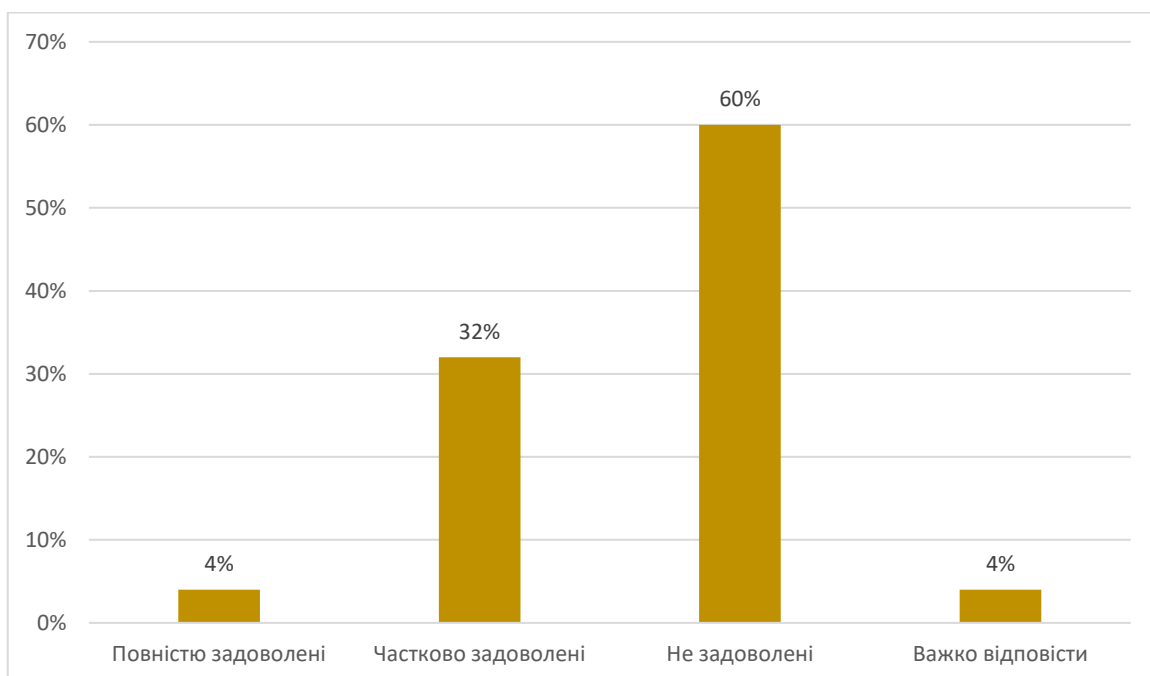

Рис. 3.3. Розподіл респондентів за рівнем задоволення розміром пенсії

При цьому лише 10% респондентів заявили, що пенсії вистачає на життя, тоді як 90% зазначили часткову або повну недостатність цих коштів. Найбільш затребуваними формами підтримки виявилися безкоштовна медицина (88%) та компенсації на комунальні послуги (74%).

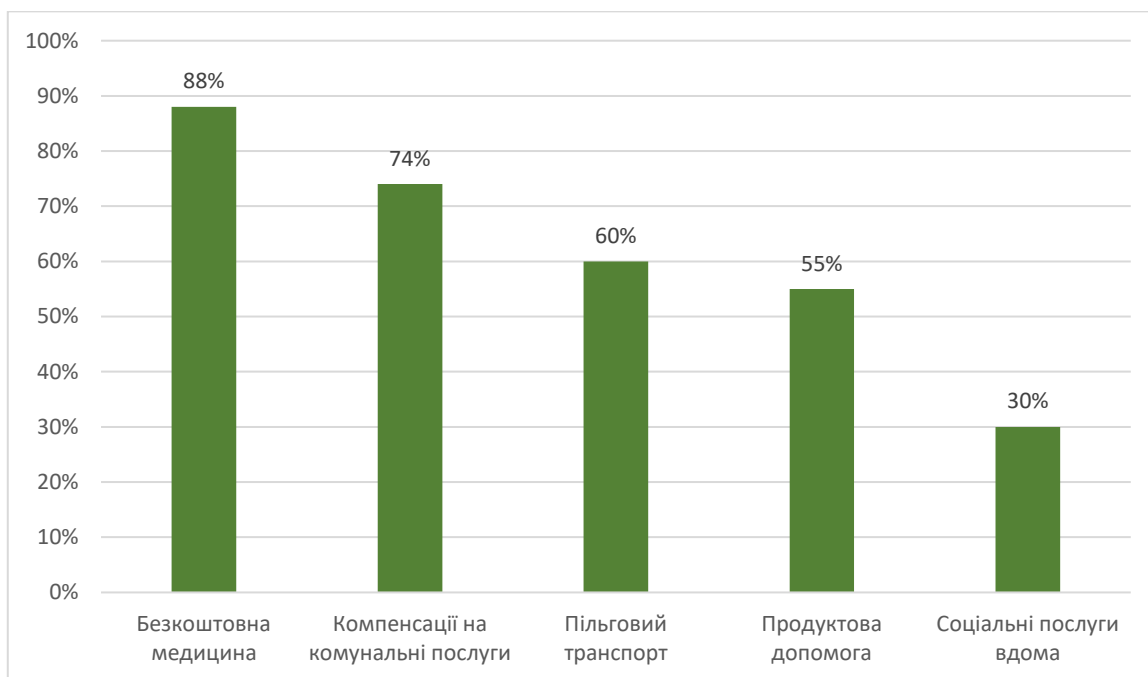

Рис. 3.4. Розподіл респондентів за необхідною формою соціальної підтримки

Дослідження виявило також позитивне ставлення майже половини респондентів (48%) до ідеї впровадження накопичувальної пенсійної системи, що свідчить про готовність суспільства до нових підходів у пенсійному забезпеченні. Однак 30% опитаних зізналися, що не мають достатньої інформації з цього питання, що вказує на потребу в просвітницьких заходах.

Серед основних аспектів, які потребують реформування, респонденти найчастіше згадували низький розмір пенсій (72%), відсутність прозорості у нарахуваннях (41%) та проблеми в медичному обслуговуванні (55%).

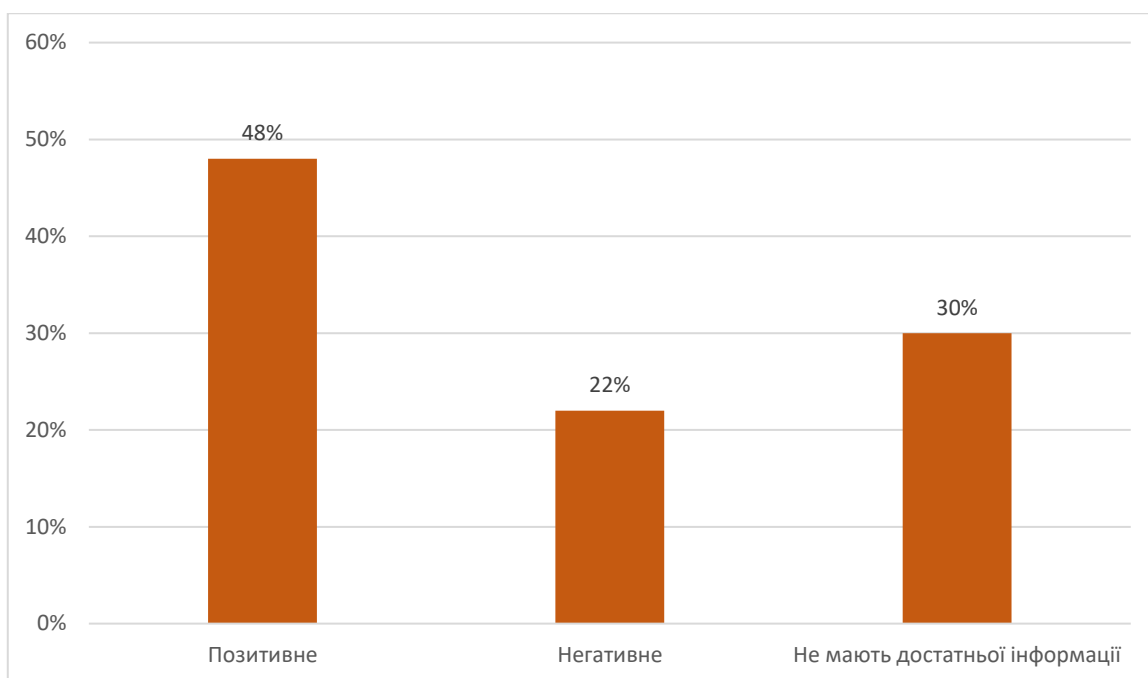

Рис. 3.5. Ставлення респондентів до накопичувальної пенсійної системи

У відкритих відповідях люди висловлювали занепокоєння відсутністю соціальних програм для самотніх осіб, несправедливістю у пенсійних нарахуваннях та загальною неефективністю існуючої системи.

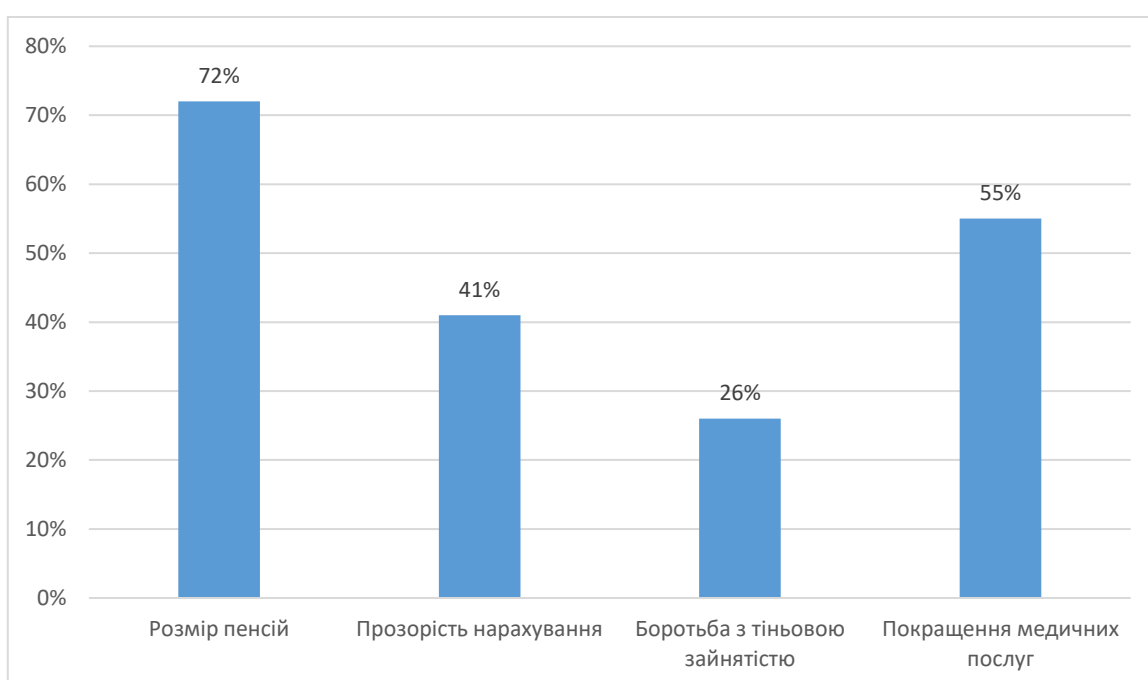

Рис. 3.6. Побаження респондентів до змін у пенсійній системі

Таким чином, дослідження підтвердило актуальність реформи пенсійної системи та необхідність посилення адресної соціальної підтримки осіб літнього віку, особливо у частині медичного забезпечення, житлово-комунальних витрат і прозорості пенсійного адміністрування.

Перспективи реформування пенсійної системи України безпосередньо пов'язані з необхідністю її адаптації до демографічних, економічних і соціальних змін та безпосередньо залежать від закінчення військових дій на території України. Основні напрямки майбутніх реформ мають включати наступні напрямки (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Напрями реформування пенсійної системи (складено автором)

Напрямок	Деталі реформування
Запровадження ефективної накопичувальної системи	Розвиток другого рівня пенсійного забезпечення передбачає створення персоніфікованих пенсійних рахунків, які дадуть змогу громадянам накопичувати пенсійний капітал протягом трудового життя. Це дозволить зменшити навантаження на солідарну систему та підвищити розмір майбутніх виплат.
Легалізація зайнятості та детінізація економіки	Успішне функціонування пенсійної системи можливе лише за умови широкої участі громадян у офіційній економіці. Необхідні державні програми заохочення легальної праці та вдосконалення механізмів збору страхових внесків.
Підвищення пенсійної обізнаності населення	Інформаційно-просвітницька кампанія щодо пенсійних накопичень, фінансової грамотності та механізмів участі у недержавних пенсійних фондах – важливий інструмент у формуванні відповідального ставлення громадян до власного пенсійного майбутнього.
Цифровізація пенсійного адміністрування	Автоматизація процесів призначення та виплати пенсій, запровадження електронних кабінетів для пенсіонерів і застрахованих осіб сприятиме прозорості, зручності та зниженню адміністративного навантаження.
Зміцнення ролі недержавних пенсійних фондів (НПФ)	Активізація державного стимулювання внесків до НПФ, удосконалення законодавчої бази та гарантії захисту активів фондів сприятимуть збільшенню довіри населення до накопичувальних схем.
Посилення адресності соціальної допомоги	Удосконалення механізмів призначення субсидій, соціальних виплат і медичних пільг дозволить ефективніше використовувати бюджетні кошти та надавати підтримку тим, хто її найбільше потребує.
Інтеграція послуг для літніх людей	Розширення програм активного довголіття, доступ до якісної медичної допомоги, соціального догляду, підтримка волонтерських ініціатив та громадських організацій – ключ до гідного старіння.

Реформування пенсійної системи та вдосконалення соціальної підтримки людей похилого віку є комплексним завданням, яке потребує поєднання економічної стратегії, правових змін і соціальної відповідальності. Лише багаторівнева, сучасна та справедлива система може гарантувати українцям гідну старість.

Другий рівень пенсійної системи – це накопичувальна складова, яка доповнює солідарну (перший рівень) та дозволяє кожному громадянину формувати особистий пенсійний капітал. Основні елементи його впровадження представимо у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Елементи накопичувальної пенсійної системи (складено автором)

Елемент системи	Характеристика
Персоніфіковані пенсійні рахунки	Для кожного учасника відкривається індивідуальний рахунок у накопичувальному пенсійному фонді. Усі внески (як від працівника, так і, за потреби, від роботодавця або держави) зараховуються безпосередньо на цей рахунок. Власник рахунку має право контролювати стан накопичень, бачити прибутковість та рух коштів. Даний механізм можна відобразити у застосунку «Дія»
Обов'язкові внески	Частина заробітної плати (наприклад, 2–7%) регулярно перераховується на накопичувальний рахунок. Держава встановлює нормативні розміри внесків і забезпечує механізми їх надходження.
Інвестування пенсійних коштів	Кошти не просто зберігаються, а інвестуються у державні облігації, інфраструктурні проекти, акції тощо з метою їх примноження. Учасник може обирати консервативну, помірну або ризикову інвестиційну стратегію залежно від віку та уподобань
Контроль і нагляд	Над системою здійснюється державний нагляд для запобігання зловживанням та втратам. Учасник отримує регулярні звіти про стан рахунку, інвестиційні доходи та прогнозований розмір пенсії.
Виплати після досягнення пенсійного віку	Після виходу на пенсію накопичені кошти використовуються для щомісячних виплат або можуть бути отримані частково одноразово. Ці виплати є доповненням до пенсії, яку виплачує солідарна система
Зменшення навантаження на солідарну систему	Завдяки другому рівню частина фінансового тягаря переходить із держави на громадянина. Це робить систему стійкішою до демографічних змін і дозволяє підвищити загальний рівень пенсійного забезпечення.

Загалом, стратегічні напрямки реформування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні спрямовані на зміцнення управлінських механізмів, підвищення прозорості та забезпечення фінансової стабільності. Особливу увагу приділяється досягненню оптимального балансу між

інвестиційними ризиками і доходністю, постійному контролю за дотриманням правил інвестування, впровадженню міжнародних стандартів фінансової звітності та забезпеченню відкритості через публічне розкриття фінансової інформації про діяльність пенсійних фондів.

Такі заходи спрямовані на формування надійної та довірчої системи. Водночас розширення доступних фінансових інструментів дозволить підвищити ефективність диверсифікації інвестицій і, як наслідок, збільшити прибутковість накопичень. Проведення інформаційно-просвітницької роботи щодо переваг участі у системі недержавного пенсійного забезпечення сприятиме зростанню зацікавленості громадян та їх активнішій участі в накопичувальних програмах.

Серед основних викликів, з якими стикаються недержавні пенсійні фонди (НПФ) в Україні, можна виділити такі (Липко, 2023):

1. Обмежений розвиток ринку капіталу стримує інвестиційну активність НПФ та зменшує рівень їх доходності.
2. Надмірне регулювання у сфері недержавного пенсійного забезпечення знижує операційну гнучкість НПФ і значно підвищує витрати на адміністрування. Компанії-адміністратори часто змушені виконувати надмірну кількість документації, а керуючі активами стикаються з презумпцією винуватості перед регулятором.
3. Жорсткі вимоги до диверсифікації активів часто не відповідають реальним економічним умовам.
4. Інтереси учасників НПФ недостатньо захищені – на відміну від державних програм, недержавні фонди не мають гарантій на пенсійні виплати та не включені в систему страхування вкладів.
5. Існують законодавчі прогалини: наприклад, НПФ виключено з переліку неприбуткових організацій через неврегульованість норм.
6. Населення демонструє низький рівень фінансової грамотності та обмежену довіру до фінансових структур.

7. НПФ та їхні обслуговуючі компанії недостатньо активні у просуванні своїх послуг серед громадськості.

8. Бізнес-структури та профспілки не виконують належної ролі у створенні корпоративних та професійних пенсійних фондів.

9. Оподаткування пенсійних виплат знецінює переваги системи недержавного пенсійного забезпечення. Система податкового повернення через щорічне декларування доходів не функціонує належним чином через слабку практику подання декларацій.

Одна з основних викликів у розвитку пенсійної системи України – це питання пенсійного забезпечення осіб із неформальною зайнятістю та тих, хто не бере участі в офіційному трудовому ринку протягом тривалого часу.

У низці країн світу впроваджуються практичні заходи, спрямовані на залучення неформально зайнятих осіб до системи пенсійного страхування. Зокрема, створюються умови для участі таких працівників у добровільних пенсійних програмах, а також поступово вводяться обов'язкові відрахування до пенсійних фондів.

Так, для працівників, які працюють без офіційного трудового договору, існує можливість сплачувати внески у меншому обсязі, з гнучким графіком або залежно від власного фінансового становища. Це особливо актуально для сезонних працівників або тих, хто не має стабільної зайнятості, зокрема у сфері сільського господарства, де доходи залежать від погодних умов і врожаю.

У деяких країнах система пенсійного страхування охоплює не лише працівників, але й усіх громадян, включаючи безробітних і домогосподарок. Наприклад, у Ліхтенштейні непрацюючі особи зобов'язані щорічно сплачувати пенсійні внески, розмір яких варіюється залежно від активів та нетрудових доходів – від 234 до 7800 швейцарських франків на пенсію за віком і від 45 до 1500 франків на пенсію, з додатковою адміністративною надбавкою у 4,2%. У Швейцарії діє подібна модель: непрацюючі громадяни також щороку сплачують внески до пенсійної системи в межах від 392 до 19600 франків на

випадок старості чи втрати годувальника, а також від 65 до 3250 франків – на випадок інвалідності.

Узагальнений аналіз досвіду інших країн щодо розширення охоплення пенсійним страхуванням неформально зайнятих та довготривало непрацюючих осіб свідчить про доцільність удосконалення в Україні системи добровільного пенсійного страхування. Така система повинна забезпечити сприятливі умови для здійснення внесків особами, за яких роботодавці не сплачують страхові відрахування. Крім того, доцільним є запровадження фіксованого обов'язкового внеску до пенсійної системи для неформально зайнятих та непрацюючих громадян.

З нашої точки зору, доцільно передбачити обов'язкову сплату мінімального страхового внеску в межах системи загальнообов'язкового пенсійного страхування для всіх застрахованих осіб, за винятком наступних категорій: осіб віком до 18 років; студентів, які навчаються за денною формою в закладах середньої професійної та вищої освіти; пенсіонерів незалежно від підстав призначення пенсії (за винятком працюючих осіб з інвалідністю); непрацюючих осіб з інвалідністю; зареєстрованих безробітних, за яких сплата внесків здійснювалася не пізніше як рік тому; осіб, які здійснюють догляд за непрацездатними громадянами, котрим призначено компенсаційні виплати; громадян, які мають статус малозабезпечених згідно із законодавством.

Підвищення обізнаності населення щодо важливості пенсійних накопичень, основ фінансової грамотності та можливостей участі у системі недержавного пенсійного забезпечення. Це має сприяти формуванню відповідального ставлення громадян до свого пенсійного майбутнього, зменшенню залежності від солідарної системи та збільшенню особистих пенсійних заощаджень. Пропонуємо наступну програму по підвищенню пенсійної обізнаності населення (таблиця 3.3).

Оптимізація процесу призначення пенсій у Пенсійному фонді України (ПФУ) може передбачати низку заходів, спрямованих на спрощення, прискорення та покращення якості обслуговування громадян.

Програма підвищення пенсійної обізнаності населення (складено
автором)

Ключові напрямки	Деталі
Освітній компонент	Проведення відкритих лекцій, семінарів та вебінарів для різних вікових груп: молодь, працююче населення, самозайняті. Включення тем з фінансової грамотності до навчальних програм у школах, коледжах і ВНЗ. Публікація освітніх матеріалів – брошур, інфографіки, коротких відео – з поясненням, що таке накопичувальні пенсії, як працюють НПФ, які переваги вони дають.
Медіа-присутність	Створення соціальної реклами на ТБ, радіо, в Інтернеті (YouTube, Facebook, Instagram, TikTok). Публікації в популярних ЗМІ статей та інтерв'ю з експертами. Розміщення інформаційних банерів у громадських місцях (метро, транспорт, лікарні, ЦНАПи).
Цифрові сервіси	Онлайн-кабінети для прорахунку майбутньої пенсії та моделювання різних сценаріїв накопичень. Мобільні додатки з персоналізованими порадами та нагадуваннями про внески. Бот-помічники в месенджерах для консультацій у реальному часі.
Робота з роботодавцями	Заохочення роботодавців до інформування працівників про можливості добровільної участі в НПФ. Проведення роз'яснювальних сесій на підприємствах. Надання методичних матеріалів та презентацій HR-відділам
Зворотний зв'язок і дослідження	Опитування громадян щодо розуміння пенсійної тематики. Вивчення змін у ставленні до пенсійних накопичень. Аналіз ефективності кампанії й адаптація підходів.

Необхідна цифровізація процедур: сьогодні для реєстрації на порталі електронних послуг ПФУ необхідно особисто звертатися до установи, що створює певні труднощі для громадян. Доцільно модернізувати наявний портал або створити новий, враховуючи наступні рекомендації:

1. запуск персонального онлайн-кабінету для подачі заяв на пенсію, відстеження їх статусу та отримання консультацій без потреби у візиті до ПФУ;
2. мінімізація термінів розгляду заяв;
3. зниження ймовірності помилок за рахунок автоматизації;
4. впровадження системи автоматичного інформування (SMS, електронна пошта, мобільний додаток);
5. забезпечення зручного користувацького інтерфейсу;

6. адаптація платформи для різних груп користувачів: пенсіонерів, співробітників ПФУ;
7. створення алгоритмів автоматичного розрахунку пенсій на основі введених даних;
8. інтеграція з базами даних інших державних органів (ДПС, соцзахист тощо);
9. розробка мобільного додатку для доступу до послуг з будь-якого пристрою;
10. ведення єдиної системи обліку страхових внесків та стажу, що дозволить бачити пенсійні права в режимі реального часу;
11. удосконалення системи відповідно до зворотного зв'язку від користувачів;
12. постійний аналіз ефективності системи та її впливу на швидкість і якість призначення пенсій.

Упровадження таких цифрових рішень значно підвищить продуктивність ПФУ, зменшить навантаження на персонал, скоротить строки обробки документів і зробить процедуру призначення пенсій більш прозорою, швидкою і зручною для населення.

Підвищення адресності соціальної підтримки, оптимізація витрат з державного бюджету та забезпечення доступу до допомоги найуразливіших категорій населення.

1. Єдина електронна платформа: створення інтегрованої системи з базами даних Мінсоцполітики, податкової, Пенсійного фонду, Держстату та медичних установ; введення єдиного «соціального профілю» громадянина, який дозволить автоматично визначати право на пільги/субсидії.

2. Цифрове призначення і моніторинг: перехід на повністю електронну подачу заявок через портали «Дія», соціальні служби, ЦНАПи; впровадження індикаторів соціального ризику, які допомагають виявити тих, хто справді потребує підтримки.

3. Перехід до принципу «гроші за потребою»: запровадження доходозалежної моделі призначення допомоги (підтримка надається тим, чий рівень доходу або майновий стан справді відповідає критеріям), врахування регіональних та життєвих особливостей (велика родина, інвалідність, безробіття, стихійні лиха).

4. Медичні пільги через електронну систему охорони здоров'я: інтеграція пільг в систему eHealth – пацієнт отримує знижки чи безоплатне лікування автоматично, за умови відповідного статусу, електронні рецепти, підв'язка до «соціального профілю» для автоматичного врахування знижок.

5. Підзвітність і прозорість: регулярна публікація відкритої статистики щодо обсягів і отримувачів субсидій/виплат; залучення громадськості до контролю: платформи для скарг і відгуків, моніторингові ради.

Розширення державних програм підтримки багатодітних сімей, включаючи надання пільгових кредитів на навчання, забезпечення соціальним житлом, компенсацію вартості оздоровчих путівок тощо. Це сприятиме стимулюванню народжуваності та забезпеченню ефективної адресної допомоги.

Таким чином, ключовими напрямками реформ є: запровадження накопичувального рівня з персоніфікованими рахунками, легалізація зайнятості, підвищення пенсійної обізнаності, цифровізація адміністрування, розвиток НПФ, адресна соціальна підтримка та інтеграція послуг для літніх людей.

Висновки до розділу 3

Низький рівень задоволеності пенсійним забезпеченням серед населення Львівської області, виявлений у ході опитування 100 респондентів, свідчить про глибоку соціальну незадоволеність чинною системою. 90% опитаних вказали на повну або часткову недостатність розміру пенсії для покриття базових потреб, що підтверджує актуальність системних змін у сфері пенсійного забезпечення.

У міжнародному контексті Україна має орієнтуватися на практики розширення охоплення пенсійним страхуванням осіб із неформальною зайнятістю, з урахуванням гнучких умов сплати внесків. Доцільним виглядає запровадження обов'язкових страхових внесків для більшості категорій працездатного населення, з урахуванням пільгових винятків.

Недержавні пенсійні фонди стикаються з низкою бар'єрів: обмеженим розвитком ринку капіталу, надмірним регулюванням, низькою довірою населення, прогалинами в законодавстві та слабким податковим стимулюванням. Усунення цих бар'єрів є необхідною умовою для розвитку другого рівня пенсійної системи.

Цифровізація та автоматизація пенсійного адміністрування, зокрема через створення персонального онлайн-кабінету, повну інтеграцію з платформою «Дія» та впровадження мобільних застосунків, мають стати рушієм модернізації системи соціального захисту.

Підвищення обізнаності населення щодо пенсійного забезпечення, включаючи фінансову грамотність, важливо реалізувати через цілісну освітню програму, активну присутність у медіа, розбудову цифрових сервісів та тісну співпрацю з роботодавцями.

ВИСНОВКИ

В ході дипломного дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Пенсійне забезпечення відіграє ключову роль у системі соціального захисту населення та є основним інструментом реалізації соціальної політики держави. Воно поєднує в собі як ознаки допомоги, так і елементи еквівалентного відшкодування, що засвідчує його складну правову природу. Сучасна пенсійна система України базується на принципах солідарності поколінь, накопичуваності, соціальної справедливості та фінансової стійкості. Вона покликана забезпечити гідний рівень життя пенсіонерам, зменшити ризики бідності серед літніх людей, стимулювати легальне працевлаштування та накопичення національного капіталу через інвестиції пенсійних фондів. Пенсійне забезпечення не лише гарантує базовий дохід у старості, а й виконує стратегічну функцію в утвердженні соціальної стабільності та добробуту суспільства.

2. Пенсійна система України є складною багаторівневою структурою, яка базується на нормативно-правових засадах і принципах соціального захисту, справедливості, доступності та фінансової стійкості. Основу становить солідарна система, що функціонує за принципом міжпоколіннєвого субсидування: внески працюючих спрямовуються на виплати поточним пенсіонерам. Водночас впровадження накопичувального і недержавного рівнів лише частково реалізовано, що ускладнює досягнення повноцінного пенсійного балансу. Світова практика демонструє різноманітність підходів до пенсійного забезпечення, серед яких домінують «бісмарківська» модель (Німеччина, Франція) і «бевериджська» (Велика Британія), а також змішані моделі, як-от у Швеції. У кожній системі свої переваги та недоліки, і вибір тієї чи іншої моделі визначається економічними, політичними та соціальними умовами країни. Для України ключовими викликами залишаються демографічні зміни, дефіцит Пенсійного фонду, тіньова зайнятість та незавершеність реформ. Ефективне функціонування пенсійної системи

потребує модернізації, завершення переходу до повноцінної трирівневої структури та зміцнення інституційного й фінансового підґрунтя.

3. Соціальний захист літніх людей в Україні є критично важливою складовою державної соціальної політики, особливо в умовах демографічного старіння населення та воєнних викликів. Його головною метою є забезпечення гідного рівня життя, доступу до медичних, соціальних, житлових, правових послуг, а також сприяння активному довголіттю та соціальній інтеграції. Незважаючи на значну кількість нормативно-правових актів, відсутність єдиного комплексного закону ускладнює ефективну координацію заходів у сфері соціального захисту. Система базується на державних соціальних стандартах і гарантіях, але потребує системного вдосконалення, зокрема в напрямку цифровізації послуг, оптимізації адміністрування, підвищення адресності та доступності допомоги. Україна перебуває на етапі реформування соціального захисту, де особлива увага зосереджена на модернізації пенсійної системи, ефективному використанні ресурсів та підтримці найуразливіших верств населення – осіб похилого віку. У перспективі ключовими напрямками стануть розвиток інфраструктури для літніх людей, впровадження нових технологій в медичному та соціальному обслуговуванні та реалізація програм активного довголіття.

4. Попри поступове зростання власних доходів Пенсійного фонду та певну стабілізацію джерел фінансування, система все ще суттєво залежить від дотацій із держбюджету. Накопичувальний рівень залишається слабким через брак чітких механізмів і недовіру громадян, а добровільне пенсійне страхування обмежене низькими доходами та недостатньою фінансовою грамотністю населення. Аналіз динаміки пенсійних виплат засвідчує позитивну тенденцію зростання середнього розміру пенсій, однак реальний рівень життя пенсіонерів часто не відповідає зростаючим потребам та вартості життя. Це призводить до збереження високого рівня соціальної вразливості цієї категорії населення. Серед ключових викликів – недостатній рівень пенсійної обізнаності громадян, що стримує розвиток добровільного накопичення, та структурна неспроможність пенсійної системи повністю

адаптуватися до демографічних і економічних змін. Саме тому модернізація системи потребує комплексного підходу: впровадження ефективної накопичувальної моделі, посилення фінансової стійкості фонду, а також масштабної просвітницької роботи серед населення.

5. Пенсійне забезпечення людей похилого віку в Україні – це не лише елемент соціальної політики, а стратегічне питання національної безпеки та добробуту. Сучасна пенсійна система функціонує на тлі численних викликів: демографічного старіння, масової тінізації економіки, низького рівня пенсійної грамотності, недостатньої соціальної підтримки та впливу воєнних дій. Найгострішою проблемою залишається дефіцит Пенсійного фонду, зумовлений перевищенням кількості пенсіонерів над платниками внесків, зростанням демографічного навантаження та скороченням офіційно працевлаштованого населення. Водночас середній розмір пенсій залишається на рівні, який не забезпечує гідного життя. Крім того, низький коефіцієнт заміщення, високий рівень тіньової зайнятості та недовіра до накопичувальних механізмів ускладнюють модернізацію пенсійної системи. Війна значно посилила ці проблеми, прискоривши еміграцію, зміну вікової структури населення та підвищивши потребу у підтримці соціально вразливих груп, зокрема ветеранів і сімей загиблих.

6. Соціальна підтримка літніх людей в Україні є невід'ємною складовою державної соціальної політики, що має на меті забезпечення мінімальних гарантій гідного життя для осіб похилого віку, які часто стикаються з економічною вразливістю. Центральне місце в системі підтримки займає пенсійне забезпечення – як трудове, так і соціальне – що доповнюється адресною допомогою, субсидіями, пільгами та соціальними послугами. Особливу роль відіграє соціальна пенсія – механізм підтримки осіб, які не набули права на трудову пенсію. Водночас субсидії та медичні пільги допомагають компенсувати витрати на житлово-комунальні послуги та ліки, що є критично важливим у зв'язку зі зростанням цін і низьким рівнем доходів у цій групі населення. Поступово в Україні розвиваються недержавні механізми соціального захисту, зокрема недержавні пенсійні фонди (НПФ),

які демонструють стабільне зростання активів, інвестиційного прибутку та пенсійних внесків. Це свідчить про зростаючу довіру громадян до накопичувальних форм пенсійного забезпечення, навіть попри загальну економічну нестабільність і виклики, пов'язані з війною.

7. Проведене опитування населення Львівської області (100 респондентів) засвідчило низький рівень задоволеності пенсіонерів чинною пенсійною системою, що вказує на гостру потребу її реформування. Переважна більшість учасників дослідження (90%) вважає наявні пенсії недостатніми для покриття базових потреб, а серед пріоритетних форм соціальної підтримки названо безкоштовну медицину та компенсації за комунальні послуги. Близько половини респондентів підтримують впровадження накопичувальної пенсійної системи, однак 30% потребують додаткового інформування. Отримані результати свідчать про необхідність комплексних змін у пенсійному забезпеченні та посилення адресної підтримки людей похилого віку.

8. Перспективи реформування пенсійної системи України тісно пов'язані з викликами сучасного суспільства – демографічними, економічними, соціальними змінами та особливо з припиненням військових дій. Успішна модернізація системи має базуватися на багаторівневому підході, що поєднує солідарний та накопичувальний компоненти, забезпечуючи фінансову стійкість і соціальну справедливість. Ключовими напрямками реформ є: запровадження накопичувального рівня з персоніфікованими рахунками, легалізація зайнятості, підвищення пенсійної обізнаності, цифровізація адміністрування, розвиток НПФ, адресна соціальна підтримка та інтеграція послуг для літніх людей. Особливу увагу слід приділити залученню неформально зайнятих до системи пенсійного страхування та створенню умов для їх участі. Ефективність реформ забезпечить створення прозорої, довірчої та адаптованої до потреб громадян системи, що гарантуватиме гідне пенсійне забезпечення для всіх категорій населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

- Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
- Біла-Тіунова, Л.Р. (2022). Пенсійна система України та досвід світової практики. *Juris Europensis Scientia*. 1. С. 58-61. doi: <https://scispace.com/pdf/pensiina-sistema-ukrayini-ta-dosvid-svitovoyi-praktiki-1wcb8hib.pdf>
- Бондар, М.І. (2021). Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 34. doi: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/976>
- Васильчак, С.В., & Жидяк, О.Р., & Лояк, Л.М. (2018). Соціальне забезпечення в контексті пенсійної реформи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2. С. 19-28.
- Войналович, І.А. (2024). Сучасний стан і вектори розвитку пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*. 64. doi: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4308>
- Галушко, О.І. (2023). Соціальні допомоги та їхнє значення у забезпеченні гідного рівня життя особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 4. С. 321-324. doi: http://www.lsej.org.ua/4_2023/77.pdf
- Горемикіна, Ю.В. (2017). Значення соціальних послуг для реалізації державних гарантій та зобов'язань перед особами похилого віку в Україні. *Економіка і суспільство*. 13. С. 976-985. doi: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/164.pdf
- Грень, Т.Я. (2022). Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 6. Том 33 (72). С. 80-84. doi: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf
- Грушецький, С., & Стангрет, Ю. (2024). Комбінована модель функціонування системи накопичувального пенсійного забезпечення. *International*

Science Journal of Management. 2. pp. 33-45. doi: 10.46299/j.isjmef.20240302.04.

Дослідження: аналіз ефективності законодавчого регулювання надання соціальної допомоги в Україні для основних цільових груп / В.Ієрасулімов, Д. Марчак. 2021. doi: https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Sotsialni-dopomogi_doslidzhennya-1.pdf

Зеленко, В. (2023). Реформування пенсійної системи України у світлі європейських стандартів. *Reforming Ukrainian Pension System in Light of European Standards*: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 202 с. doi: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/Zelenko_monohrafiia_2023_10.10.23.pdf

Костюк, В.Л. (2017). Державні соціальні допомоги: поняття, ознаки, основні види та тенденції розвитку. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 1 (15). doi: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/956ddd3d-5e0a-4728-ad05-f8d524165f10/content>

Липко, Н.М. (2023). Аналіз сучасного стану пенсійної системи України та пошук шляхів її реформування. *Економіка та суспільство*. 51. doi: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2496>

Лопушняк, Г.С. (2024). Пенсійне забезпечення в Україні: проблеми та шляхи вирішення. *Актуальні проблеми економіки*. 10 (280). С. 145-152. doi: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/10/10.24._topic_Galyna-Lopushnyak-145-152.pdf

Офіційний сайт Пенсійного фонду України doi: <https://www.pfu.gov.ua/>

Офіційний сайт Світового банку doi: <https://data.worldbank.org/>

Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку doi: <https://www.nssmc.gov.ua/>

Офіційний сайт Міністерства фінансів України doi: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>

- Пікус, Р.В., & Трейтjak, О.О. (2024). Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*. 59. doi: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3376>
- Писаревська, Г.І. (2024). Пенсійне забезпечення в Україні: сучасні тенденції та напрямки розвитку. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. Том 9. №2. С. 197-201. doi: http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/ujae_2024_r02_a33.pdf
- Полехіна, В.М., & Гайдамашко, І.А. (2022). Вектори соціального захисту людей похилого віку. Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference «Current Issues and Prospects for the Development of Scientific Research». doi: file:///C:/Users/Ivga/Downloads/Vektori_socialnogo_zahistu_ludej_pohilogo_viku.pdf
- Рівень пенсійного забезпечення пенсіонерів та осіб з інвалідністю в Україні у порівнянні з країнами Європейського союзу doi: https://razumkov.org.ua/images/2023/04/21/analitich_materialy.pdf
- Розвиток соціальних послуг під час війни doi: https://r2p.org.ua/storage/documents/73c6d24b0db41d1b87296303a1250a19bf4cf7d5_original.pdf
- Рудик, В.К. (2024). Виклики для пенсійних систем краї ЄС і України на сучасному етапі розвитку суспільства. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 1 (42). С. 95-100. doi: https://journals.pdu.khmelnitskiy.ua/index.php/podilian_bulletin/article/view/320/283
- Рудик, В.К., & Грушевський, С.М., & Стангрет, Ю.О. (2024). Моделі життя на пенсії в Україні. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2 (43). С. 154-160.
- Рудик, О.В. (2024). Особливості розвитку пенсійних відносин в Україні в умовах воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 12. С. 200-206. doi:

https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-12_0-pages-200_206.pdf

Русак, Г.В. (2022). Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 109-112. doi: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/22.pdf>

Сокурєнко, О.А. (2020). Основні принципи пенсійного забезпечення в Україні. *Наукові записки*. 8. С. 33-36. doi: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/8_2020/%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA_8_2020-33-36.pdf

Соціальна політика в Україні у воєнний час: 2022-2023 роки doi: <https://www.kas.de>.

Соціальний захист doi: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publzahist_u.htm

Соціальні права в Україні під час війни. Звіт про оцінку потреб doi: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408>

Сташків, Б. І. (2018). Право соціального забезпечення. Особлива частина: навчальний посібник. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 1092 с. doi: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan/Stashkiv.-Pravo-sots.-zabezpechennya-2018.pdf

Тарасов, І.В., & Філіпішина Л.М. (2023). Математичне моделювання процесу накопичення та виплат у недержавному пенсійному фондів. *Фінанси, банківська справа та страхування*. doi: https://www.researchgate.net/publication/372930921_Matematicne_modeluvannya_procesiv_nakopicenna_ta_viplat_u_nederzavnomu_pensijnomu_fondi

Трудові ресурси для повоєнного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання (2024). Київ doi: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESURS-UKR-SAIT.pdf>

- Утвенко, В. В. (2018). Система соціального забезпечення та соціальної підтримки: навч. посіб. / В. В. Утвенко. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал». 248 с. doi: <https://elib.chdtu.edu.ua/e-books/5384>
- Філіпчук, В.Р. (2018). Соціальний захист населення: зміст категорії та відповідність викликам глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 20. С. 106-110. doi: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvuumevcg_2018_20\(3\)__24](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Nvuumevcg_2018_20(3)__24)
- Чеберяко, О. (2020). Моделі пенсійного забезпечення: зарубіжна та вітчизняна практика. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 5 (212). С. 43 – 51. doi: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/04/212-43-51.pdf>
- Шалієвська, Л.І. (2020). Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави: монографія. Львів: «Растр-7». 196 с. doi: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3685>
- Якимів, А. І. (2003). Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні: монографія. Львів: Афіша. 448 с.
- Social Security Administration. Social Security Programs Throughout the World: Europe. 2014. SSA Publication № 13-11801.

ДОДАТКИ

Глобальний рейтинг пенсійних систем країн світу 2020

Рейтинг	Країна	Значення Індексу 2020
1	Нідерланди	82.6
2	Данія	81.4
3	Ізраїль	74.7
4	Австралія	74.2
5	Фінляндія	72.9
6	Швеція	71.2
7	Сінгапур	71.2
8	Норвегія	71.2
9	Канада	69.3
10	Нова Зеландія	68.3

Ви працюєте на основі...

% серед працюючих (роботодавців, найманих працівників, працюючих співвласників підприємств, самозайнятих)

Форма працевлаштування	Чоловіки (%)	Жінки (%)	Загалом (%)
Запис у трудовій книжці або письмового договору і отримує лише офіційну заробітну плату	61,1	70,2	65,6
Працює на основі усної домовленості (без офіційного оформлення)	15,3	11,7	13,5
Запис у трудовій книжці або письмового договору, але частину зарплати одержує неофіційно	14,5	10,6	12,6
Відмова відповідати	9,2	7,4	8,3

Анкета соціологічного дослідження

Шановний(а) респонденте! Просимо Вас відповісти на запитання, які стосуються вашого бачення пенсійної системи в Україні. Опитування є анонімним, зібрана інформація буде використана лише для наукових цілей.

1. Ваш вік:

- до 40 років
- 41–55 років
- 56–65 років
- 66 років і більше

2. Ваша стать:

- Чоловіча
- Жіноча

3. Ваш соціальний статус:

- Працівник
- Пенсіонер
- Тимчасово безробітний
- Інше: _____

4. Який тип пенсії ви отримуєте / очікуєте отримувати?

- За віком
- За інвалідністю
- За вислугою років
- Інша / ще не знаю

5. Наскільки ви задоволені розміром поточної/очікуваної пенсії?

- Повністю задоволений(а)
- Частково задоволений(а)
- Не задоволений(а)
- Важко сказати

6. Чи вистачає вашої пенсії/доходу для покриття основних життєвих потреб?

- Так
- Частково
- Ні

7. Які форми соціальної підтримки для людей похилого віку ви вважаєте найбільш необхідними? (можна обрати кілька варіантів)

- Безкоштовні медичні послуги
- Компенсації на комунальні послуги
- Продуктові набори / матеріальна допомога
- Соціальне обслуговування вдома
- Пільги на транспорт
- Інше: _____

8. Як ви ставитеся до ідеї введення накопичувальної пенсійної системи?

- Позитивно
- Негативно
- Не маю достатньої інформації

9. Що, на вашу думку, найбільше потребує змін у пенсійній системі України? (відкрите питання)

10. Ваші побажання або зауваження щодо соціального захисту літніх людей в Україні: (відкрите питання)